

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

Praha 1, nám. Curieových 7

KATEDRA PRÁVNÍCH DĚJIN

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Téma : Vývoj trestního práva v 18. století v našich zemích

Vedoucí diplomové práce : Doc. JUDr. Vladimír Kindl

Diplomantka : Martina Mihalíková

Hlavní 626

252 45 Zvole

PRAHA 2007

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze dne 27. června 2007

Martina Mihaliková

A. OBSAH

A. Obsah	3
I. Úvod	4
II. Vývoj trestního práva v 18. století v našich zemích	5
1. Obecně k trestněprávní úpravě	5
2. Trestní kodexy a jejich uspořádání	10
2.1. Constitutio criminalis Josephina	10
2.2. Constitutio criminalis Theresiana	13
2.3. Práva všeobecná nad proviněními a jejich trestmi	15
2.4. Všeobecný řád soudní hrdelní	18
2.5. Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (totíž policie) přestupky	19
3. Zásady trestního práva hmotného a procesního	21
4. Vývoj trestního práva hmotného	26
4.1. Trestné činy	26
4.2. Tresty	33
4.3. Vývoj deliktů proti Bohu	37
4.4. Vývoj deliktů proti cti	39
5. Organizace trestního soudnictví	41
6. Trestní pravomoc a řízení a jejich vývoj	49
6.1. Trestní pravomoc kriminální	49
6.2. Vyšetřovací řízení (dokazování, tortura)	53
6.3. Nalézací řízení a ukončení procesu.....	63
6.4. Poznámka o zvláštních druzích řízení	68
III. Závěr	69
B. Seznam použitých pramenů a literatury	71
C. Přílohy	73

I. Úvod

Po porážce českých stavů na Bílé hoře roku 1620 se moci ve státě České Koruny chopili opět Habsburkové. V našich zemích byl tak nastolen absolutistický režim, který zde setrval až do revoluce v roce 1848. V tomto více než dvě stě let trvajícím období skončil svou existencí český stavovský stát. Byla vybudována přísně katolická monarchie habsburského rakouského domu, české království se stalo dědičným po meči a od roku 1720 i po přeslici. Pravomoc stavovského stavu byla okleštěna, a to zejména v rozhodující právo tvorné kompetenci, kterou si přisvojil panovník. V rychlém sledu za sebou se dostavilo několik konfiskačních vln, tři čtvrtiny půdy v Čechách změnilo svého majitele, přičemž vyvlastněna byla především půda náležející protestantské šlechtě. Postupně se utvořil systém historiky svého času zvaný nevolnictví. Královská města byla zdecimována jak majetkově, tak politicky. Němčina se stala druhou úřední řečí, postupně pak vlastně výlučnou úřední řečí v zemi. Katolictví bylo jediným povoleným a podporovaným státním náboženstvím. Vzhledem k tomu, že do té doby byly Čechy převážně evangelické, vedla tato rekatolizační kúra k masové emigraci duchovní elity, český stát tak přišel o svou politickou reprezentaci. Je ovšem třeba hledět na toto období i z jeho světlých stránek, neboť právě v tomto čase byly podniknuty první kroky k likvidaci nevolnického systému, vytvořily se základy kapitalistických výrobních vztahů (vznikaly první manufaktury, v ekonomice se prosadil merkantilismus) a základy moderního právního řádu.¹

¹ Srov. Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do r. 1945, LINDE Praha a.s., 1999, str. 126
Srov. Hora, P.: Toulky českou minulostí 3, BARONET, Praha 1994, str. 199

II. Vývoj trestního práva v 18. století v našich zemích

1. Obecně k trestněprávní úpravě

V začátcích feudálně - absolutistického státu bylo trestní právo založeno zejména na právní úpravě stavovské, jež se přizpůsobila potřebám absolutistického státu. Trestní právo bylo obsaženo v Obnoveném zřízení zemském z roku 1627, pro města a posléze i pro poddané platil dokonce ještě starší zákoník Práva městská království českého z roku 1579, na jehož konečné podobě měl rozhodný podíl právník mistr Pavel Kristián z Koldína. Osmnácté století přineslo zánik dosud samostatného práva v Čechách i v ostatních zemích České Koruny, které bylo postupně pohlcováno novým právem česko - rakouským, které pak platilo v celém Rakousku. Do právního řádu začínaly v zesílené míře pronikat vlivy práva římského. Měnila se také forma práva, kdy staré obyčejové právo ustupovalo právu psanému. Rostla úloha panovníka jako téměř výlučného tvůrce práva. Projevily se zde tendence ke sjednocení a kodifikaci práva, směřující nakonec až k vytvoření významných zákoníků. Byly opouštěny staré principy personality a právo směřovalo k zobecnění. Mimořádné období představoval osvícenský absolutismus, protože právě v tomto období definitivně zvítězila přirozenoprávní teorie, právu byla připisována rozhodující úloha při řízení státu. Vedle zákoníků se objevila celá řada právních norem, dotýkajících se prakticky všech oblastí společenského života. Víra v sílu práva a jeho všemohoucnost, která se projevovala mimo jiné detailní právní regulací činnosti úřadů a funkcionářů, se ale nakonec stala současně i slabinou režimu vedoucí k jeho ztroskotání. Vedle nových právních předpisů byla v období osvícenství vytvářena také

nová podoba státu, jehož hlavními znaky byly byrokratizace a centralizace. Byly postupně zrušeny staré zemské ústavy, čímž byla likvidována privilegia šlechty vůči panovníkovi a zároveň tím byla otevřena cesta ke sjednocení práva. Z hlediska našich právních dějin tím ale došlo k likvidaci samostatného českého práva.²

Rakouské trestní právo se z moderních právních odvětví konstitovalo jako první. Nesporně to souviselo s tím, že odráželo politicky velmi citlivou problematiku. Právě trestní sankce totiž umožňovaly, aby byl jedinec státem zbaven osobní svobody, ať dočasně či trvale. Stát dále mohl zpochybňovat čest člověka, poškozovat jeho tělesnou integritu, omezovat ho co do volnosti pohybu, sahat na jeho majetek a v krajním případě ho i zbavit života. Stát prostřednictvím těchto sankcí chránil individuální zájmy jednotlivců, ale také především zájem svůj vlastní na zachování veřejného pořádku a bezpečnosti a tím i řádného chodu státu a nerušeného výkonu státní moci.³

První rakouský trestní zákoník (*Constitutio criminalis Ferdinandea*) vznikl roku 1656 s působností pro rakouské země. Na něj časově navázal trestní zákoník pro české země z roku 1707, Nový útrpný hrdební řád Josefa I. (*Constitutio criminalis Josephina*), který lze považovat za první samostatný trestní zákoník v naší historii. Tento zákoník se soustřeďoval především na právo procesní, sjednotil postup řízení u všech soudů v zemích České Koruny a zakotvil pravidla inkvizičního procesu pro případy, kdy bylo řízení zahajováno z úřední moci. Nebyl však výlučný, neodstranil starší právní normy obsažené v Obnoveném zřízení zemském a Koldínově zákoníku, měl vedle nich jen platnost podpůrnou, navíc ponechal instituci akuzačního procesu v případech, kdy řízení bylo zahájeno soukromou žalobou. Plného

² Srov. Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do r. 1945, LINDE Praha a.s., 1999, str. 152, 153
Srov. Vlček, E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a na Slovensku, Masarykova Univ., Brno 1993, str. 27

³ Srov. Vojáček, L.: Úrážky, pomlavy, nactiutrhání, EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., Praha 2006, str. 51

nahrazení se starší trestní právo dočkalo teprve vydáním tereziánského zákoníku.⁴

Constitutio criminalis Theresiana z roku 1769 vycházela z Josefíny a navazovala i na trestní právo rakouské, zejména na Ferdinandeu. Byla na svou dobu již spíše zaostalým zákoníkem, zachovávajícím nedostatky feudálního pojetí trestního práva. Potrestání pachatele mělo zejména pomstít způsobenou škodu a trest měl tak podobu msty na odsouzeném. Rovněž nebyl brán ohled na požadavek úměrnosti uloženého trestu ke spáchanému provinění, stále zde přežíval celý systém krutých feudálních trestů. S naprostou převahou je zde využívána formální důkazní teorie, přičemž hlavním důkazním prostředkem se stala tortura, tedy mučení obžalovaného, jehož cílem bylo dosáhnout přiznání, které bylo považováno za korunu důkazů. Tereziana zakotvila poprvé její přesná pravidla včetně názorných vyobrazení. Základem byla presumpce viny, obžalovaný se stal manipulovaným objektem v rukou soudce, který byl současně žalobcem, soudcem i obhájcem. Nejtěžšími trestnými činy byly delikty proti Bohu, náboženství a proti státu, teprve poté nastupovaly delikty proti soukromým zájmům a jednotlivcům. Navíc umožňovala stíhat i jiná jednání v ní neuvedená.⁵

Nový směr ovlivněný osvícenskou filosofií přináší až Práva všeobecná nad proviněními a jejich trestmi (Všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně) Josefa II. z roku 1787. Mezi jeho přednosti patřila jeho technická dokonalost, stručnost a úplnost. Uložený trest již odpovídal společenské nebezpečnosti spáchaného deliktu. Tresty měly především přispívat k převýchově pachatele, což však ve svém důsledku vedlo až k nepřiměřené krutosti

⁴ Srov. Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do r. 1945, LINDE Praha a.s., 1999, str. 159

Srov. Vlček, E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a na Slovensku, Masarykova Univ., Brno 1993, str. 54

Srov. Urfus, V.: Císař Josef I., nekorunovaný Habsburk na českém trůně, nakl. Libri, Praha 2004, str. 111

⁵ Srov. Vlček, E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a na Slovensku, Masarykova Univ., Brno 1993, str. 28

Srov. Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do r. 1945, LINDE Praha a.s., 1999, str. 159-162

tělesných trestů, které se tak staly hlavním nedostatkem Josefova zákoníku. Trest smrti byl ponechán jen pro případ řízení podle práva stanného (výjimečného stavu). Po Josefově skonu byl ovšem trest smrti opět zaveden, a to pro velezradu či pokus o ni. Zákoník vylučuje trestání podle volné úvahy soudců či analogie, přináší úplný výčet deliktů kriminálních (trestných činů) i politických (přestupků), poprvé je tak v našem právním řádu uplatněna zásada „nullum crimen sine lege“ (žádný zločin bez zákona) a „nulla poena sine lege“ (žádný trest bez zákona). Dále vypočítává polehčující a přitěžující okolnosti, stanoví zánik trestnosti pachatele a trestnost pokusu. Jeho velkou předností je také, že rušení náboženství považuje již jen za přestupek a nezná delikt čarodějnictví.⁶

V oblasti práva procesního byl za vlády Josefa II. vydán roku 1788 Všeobecný řád soudní hrdelní, který zrušil procesní ustanovení obsažená v tereziánském zákoníku. Byly jím odstraněny poslední zbytky obžalovacího procesu. Byl tedy důsledně zaveden inkviziční proces, řízení bylo písemné a tajné. Jako důkaz namísto tortury ukládal při popírání zřejmé viny nebo odmítání výpovědi a i v dalších případech tresty za neposlušnost, které se však často svou krutostí tortuře vyrovnaly.⁷

V roce 1796 byla pak předložena nová osnova trestního zákoníku, která byla nejprve vyhlášena jako Západohaličský trestní zákoník a po určitých úpravách i pro ostatní země monarchie kromě Uher jako Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky (označován v literatuře často jako Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích). V českém překladu byl vydán v roce 1804. Tento zákoník přebral všechny podstatné vymoženosti trestního zákoníku Josefa II. a dále

⁶ Srov. Vlček, E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a na Slovensku, Masarykova Univ., Brno 1993, str. 29, 30
Srov. Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do r. 1945, LINDE Praha a.s., 1999, str. 163, 164

⁷ Srov. Vlček, E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a na Slovensku, Masarykova Univ., Brno 1993, str. 55, 56
Srov. Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do r. 1945, LINDE Praha a.s., 1999, str. 160

je rozvinul. Zobecnil a zároveň zpřesnil formulace, působil svou přehledností. Předpokladem trestného činu byl zlý úmysl pachatele, za trestný byl prohlášen rovněž návod, pomoc i pokus. Za trestné činy ukládal zákoník trest smrti nebo některý ze tří stupňů žaláře, tyto tresty mohly být dále zstřovány. Přestupky byly trestány pokutou, propadnutím zboží, ztrátou práv, vězením, bitím nebo vyhoštěním.⁸

Znamenalo-li 18. století ve vývoji trestního práva dobu epochálního obratu, je ovšem nutné také dodat, že tento obrat neproběhl v oblasti hmotného a procesního práva trestního zcela rovnoměrně. Ono nové pojetí legality trestního práva a jeho humanizace, jež vycházelo z učení italského osvícence, markýze Caesara Beccarii, který poprvé formuloval základní zásadu moderního trestního práva „nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege“, bylo u nás prosazeno trestním zákoníkem Josefa II. Naproti tomu trestní právo procesní setrvalo na úrovni inkvizičního řízení nepoměrně déle. Akuzační pojetí trestního procesu počala uskutečňovat až francouzská revoluce, u nás tomu pak bylo ještě později. Odpovídající úprava se v rakouském zákonodárství objevila bezprostředně po revoluci v roce 1848, ale byla vzápětí opuštěna, moderní pojetí trestního procesu přineslo až pozdější zákonodárství.⁹

⁸ Srov. Vlček, E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a na Slovensku, Masarykova Unív., Brno 1993, str. 30, 31

Srov. Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do r. 1945, LINDÉ Praha a.s., 1999, str. 164

⁹ Srov. Urfus, V.: Císař Josef I., nekorunovaný Habsburk na českém trůně, nakl. Libri, Praha 2004, str. 120, 121

2. Trestní kodexy a jejich uspořádání

2.1. Constitutio criminalis Josephina

Nový útrpný hrdelní řád Josefa I. (Neue peinliche Hals-Gerichts-Ordnung) ze dne 16.7.1707 byl v originální podobě sepsán v němčině. Jeho oficiální český překlad pořídil rada a sekretář české apelace Kašpar (Kryštof) Jan Kupec z Bílenberka, a bylo mu za to na deset let od panovníka uděleno privilegium, aby on sám tento řád „jak v české tak v německé řeči svobodně a bez překážky veřejně tisknouti, sem tam rozšílati, tržiti a prodávati dáti mohl“¹⁰. Toto editorské privilegium bylo pro Kupce rovněž odměnou za jeho dlouhou služební kariéru profesionálního právníka u apelačního soudu, neboť vydávání zákoníku bylo beze sporu i výnosným podnikem. Právě editorské privilegium jako výsada propůjčující výlučné právo tisknout, vydávat a prodávat určitou písemnost či literární dílo se stalo předchůdcem dnešního práva autorského.¹¹

Josefův zákoník nebyl zcela originálním dílem. Jak již bylo řečeno výše vycházel ze staršího zákoníku Ferdinanda III. pro Rakousko. V některých svých ustanoveních (týkajících se zpovědníků, kteří poskytují duchovní útěchu obviněným a které nabádá, aby neumožňovali špatně chápaným milosrdenstvím obviněnému popírat vinu; dále týkajících se pronásledování cikánů) se dokonce dovolává římsko - německého trestního zákoníku Karla V. z roku 1532 (Constitutio criminalis Carolina), který u nás ovšem nikdy neplatil. Významný je jeho unifikační dopad. Jelikož byl vydán

¹⁰ Časopis Musea království českého 1903, Stupecký, J., JUDr. O českých překladech pořizovaných vsouvislosti s kodifikací rakouského práva civilního, str. 15 pod čarou k trestnímu právu

¹¹ Šrov. Urfus, V.: Císař Josef I., nekorunovaný Habsburk na českém trůně, nakl. Libri, Praha 2004, str 110

pro Čechy, Moravu a Slezsko, sjednotil tak trestní právo v celém českém státě. Současně ho sblížil s právem rakouským.¹²

Obsahuje celkem dvacet tři článků, kterým předchází prohlášení Josefa I., a za nimiž následuje závěr, jenž deklaruje, že překročení tohoto zákoníku bude trestáno a že soudy jsou povinny zasílat apelačnímu soudu jednou za čtvrt roku seznamy vězňů spolu s doložením jejich případů. Jeho členění je obsaženo v příloze č. 1.

Josefův zákoník upravoval především trestní právo procesní, hmotné právo zde sice bylo obsaženo také, ale nikoli jako samostatný předmět úpravy, pozornost je mu věnována právě v souvislosti s otázkami procesními. Často je v něm těžké odlišit ustanovení hmotného práva od procesního. Setkáváme se zde mnohdy se stylizací ustanovení, představujících až určitý kriminalistický návod, jak vést vyšetřování, jakým způsobem provádět výslech u jednotlivých trestných činů apod.; dnes náleží tato problematika do oboru kriminalistiky. Současně jsou zde obsaženy zásady, které jsou v moderním právu obvykle upravovány v obecné části trestního zákona - např. nutná obrana, ale i oblast polehčujících a přitěžujících okolností.¹³

Nejvíce hmotněprávních ustanovení je obsaženo v jeho článku XIX., který je také článkem nejdelším. Obsahuje výčet a popis jednotlivých trestných činů. Ty však ještě plně odpovídají středověkému pojetí trestné činnosti. Za nejhorší „zločinnost“ (jak trestný čin nazývá) považuje jednání proti tehdejšímu náboženství jako „zlořečení“, „kacířství“, „kouzelnictví“ a „čarodějnictví“. Vedle toho zákoník obsahuje řadu trestných činů, pojetí a chápání trestné činnosti, které se od našeho liší. Ty představuje zejména oblast deliktů pohlavních jako „sodomský hřích“, „chlípnost“, „smíšení se zlým duchem, s Židem či Židovkou“ nebo „cizoložství“. (čl. XIX.)

¹² Srov. Urfus, V.: Císař Josef I., nekorunovaný Habsburk na českém trůně, nakl. Libri, Praha 2004, str. 111, 119

¹³ Srov. Urfus, V.: Císař Josef I., nekorunovaný Habsburk na českém trůně, nakl. Libri, Praha 2004, str. 111, 112, 118

Poměrně rozsáhlému výčtu trestných činů odpovídá i pestrá paleta tělesných trestů, spojených často s jejich velmi krutým výkonem.¹⁴

Ve svých úvodních ustanoveních pojednává všeobecně o tom, jaký ráz má a může mít procesní právo a jakým způsobem má být vedeno řízení. Rozlišuje mezi procesem akuzačním a inkvizičním. Jeho předmětem úpravy je ale pouze řízení založené na inkvizičním procesu, akuzační proces ponechává naopak stranou s tím, že se týká především vedení netrestních pří, navíc tato problematika byla již v té době upravena zemským zřízením i městským zákoníkem. Tato pojetí je ovšem třeba chápat poněkud odlišně od současných zásad trestního procesu, stejně tak je nezbytné od těchto procesů odlišit pojem inkvizice. Podrobněji se touto tematikou zabývá část, pojednávající o zásadách trestního práva hmotného a procesního. Zákoník velmi instruktivně stanoví provádění a vedení trestního řízení. Začíná obsazením soudu a přísahami přísedících, popisuje, jak se má s řízením začít, jak zjistit a zajistit podezřelého (v dikci zákona „udaného“), jak se mají zajistit důkazy. Řízení se dělilo na dvě hlavní etapy: na generální a speciální inkvizici. Generální inkvizice představovala určitou vyšetřovací fázi, kdy byly také zajišťovány důkazy. I když obviněný neměl v řízení příliš výhodné postavení, přeci jen se lépe nakládalo s osobami vyššího společenského postavení a pověsti, takové postavení mělo navíc rozhodující význam i pro uplatnění tortury či vazby. Ve speciální inkvizici šlo pak především o výslech obviněného a provedení důkazů, jednalo se opět o určitý návod, jak vést taktiku výslechu a jak „zjištěnce“ usvědčit. Přiznání hrálo hlavní roli, o čemž svědčí i důraz, který byl kladen na to, aby odsouzený zločinec na svém přiznání zemřel a aby ho ani na poslední chvíli před popravou neodvolal. Dále se zákoník zabývá oblastmi spolupachatelství, přitěžujícími a polehčujícími okolnostmi a zejména také prováděním

¹⁴ Srov. Urfus, V.: Císař Josef I., nekorunovaný Habsburk na českém trůně, nakl. Libri, Praha 2004, str. 119

tortury neboli útrpným výslechem. Zajímavostí je, že právě Josef I. v tomto svém zákoníku změnil od dávných dob panující zvyk, že uchýlil-li se pachatel závažného trestného činu do kostela či kláštera, nebylo možno žádat jeho vydání, což v podstatě vedlo ke zrušení práva azylu.¹⁵

Zákoník neznamenal významný krok vpřed, ale na druhou stranu je třeba ho hodnotit v souvislostech doby, ve které vznikl. Z velkého množství instruktivních prvků vyplývá, že byl určen osobám, které nemusely být ve výkonu pravomoci právě zběhlé, že z něho měly čerpat zejména nejnižší články soudní soustavy, které působily v terénu a přitom měly hrdelní pravomoc. Bylo jich v té době velmi mnoho, neboť hrdelní pravomoc měla často i malá venkovská městečka. Tyto drobné jurisdikce byly brzy odstraněny tereziánskými reformami. Ale za vlády Josefa I. byl zákoník určen právě jim, sjednocoval jejich praxi a poskytoval jim návod, jak si při výkonu své pravomoci počínat.¹⁶

2.2. *Constitutio criminalis Theresiana*

Všeobecný hrdelní právní řád (*peinliche Halsgerichtsordnung*) Marie Terezie, zvaný také *Nemesis Theresiana*, vešel v platnost pro všechny česko - rakouské země od 1.1.1770. Přestože český překlad uvádí jako rok vydání rok 1769, je zřejmé, že se jedná o rok vydání německého originálu, nikoliv českého překladu. Ostatně to vyplývá i z úvodu českého vydání, na což upozornil ve své studii JUDr. J. Stupecký, který ve svém pojednání o kodifikacích rakouského práva uvádí toto: „Kancleř Nového města pražského Jan

¹⁵ Srov. Urfus, V.: *Císař Josef I., nekorunovaný Habsburk na českém trůně*, nakl. Libri, Praha 2004, str. 112, 114, 115, 120

¹⁶ Srov. Urfus, V.: *Císař Josef I., nekorunovaný Habsburk na českém trůně*, nakl. Libri, Praha 2004, str. 120, 121

Josef Zeberer překládal do řeči české hrdelní soudní řád Tereziánský. Za pobytu dvorního rady ryt. Mühlensdorfa v Praze Constitutio Criminalis se ještě nepřekládala. Český překlad nevyšel r. 1769, jak již patrně z vytištěného v knize potvrzovacího reskriptu ze dne 18.7.1771. Rok onen objevuje se na tituli jen v souhlasu s vydáním německým. Tisk byl teprve v červenci 1771 nařízen.¹⁷ Tereziána převzala do svých ustanovení mnohé ze starších zákoníků i zvyklostí a současně zrušila jejich platnost. Delikty výslovně v jejím textu nepojaté odkazovala k potrestání per analogiam, tedy na základě podobnosti, byl tak ponechán rozsáhlý prostor pro libovůli soudců. Stala se prvním všeobecně a výlučně platným, do té doby nejpropracovanějším trestním kodexem jak procesního, tak zejména hmotného trestního práva pro celý česko - rakouský stát. Oproti všem dosavadním kompilacím tohoto druhu vyznačuje se poprvé též systematickým utříděním jednotlivých trestně - právních pojmů a soustředěním obou svých složek (hmotně i procesně - právní) ve dva, poměrně do sebe již uzavřené a rozsahem vyvážené díly, takže teprve ona zakládá nadále dvoukolejnost trestně - právních norem. Skládá se ze dvou dílů. První se nazývá „O hrdelním pokračování“ a obsahuje 54 článků, které se dále dělí na jednotlivé paragrafy. Druhý nese název „O hrdelních přečiněních obzvláště, a jejich trestách“ a je tvořen články 55 až 104, které se také dále dělí na paragrafy. Dílům předcházejí dvě prohlášení a na samém konci několik příloh, obsahujících mimo jiné např. vyobrazení a popsání způsobů mučení, a to zvláště pro Prahu a zvláště pro Vídeň. Přestože za hmotně - právní složku je považován pouze druhý díl, je právě prvních šestnáct článků nezbytnou základnou pro pochopení dílu druhého,

¹⁷ Časopis Musea království českého 1903, Stupecký, J., JUDr.: O českých překladech pořizených vsouvislosti s kodifikací rakouského práva civilního, str. 33 pod čarou k trestnímu právu

v dnešním pojetí by se jednalo o obecnou část trestního zákona.¹⁸ Členění je obsaženo v příloze č. 2.

V úvodních člancích se setkáváme s prvním vážným pokusem o vyčerpávající definici zločinu včetně několika členění zločinů. Systém trestných činů dává váhu především na delikvenci namířenou proti Bohu, církvi a státu a pak teprve deliktům, které jsou namířeny proti soukromým zájmům či osobám. Každý druh zločinu vymezuje, podává návod k vypátrání a zajištění podezřelého, ponechává dosavadní kruté vyšetřovací metody (torturu) i odstrašující tresty. Pokrokové jsou naopak články o polehčujících a přitěžujících okolnostech, o prominutí, resp. ukončení trestu a promlčení trestného činu. Od vydání tereziánského zákoníku bylo předpisy důsledně odlišeno řízení civilní a trestní. Došlo výhradně k přijetí inkvizičního principu.¹⁹

Přes nesporně kladný přínos, který zaznamenala jistou přehledností svého obsahu a logickým upřesněním pojmů, byla Tereziana, zejména co se týče jejích hmotně - právních ustanovení, ve svém základě pouhým přepisem Ferdinandey. O její zastaralosti svědčí i fakt, že její životnost trvala necelých sedmnáct let, ale také její některá zvláště nelidská ustanovení, především tortura, která byla zrušena nejvyšším rozhodnutím z roku 1776.²⁰

2.3. Práva všeobecná nad proviněními a jejich trestmi

Práva všeobecná nad proviněními a jejich trestmi (Allgemeines Strafgesetz über Verbrechen und deren Bestrafung) byla vydána

¹⁸ Srov. Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII., nakl. ORBIS, NÁR. PODNIK, Praha 1962, Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích (dále jen Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích) str. 90

¹⁹ Srov. Vlček, E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a na Slovensku, Masarykova Univ., Brno 1993, str. 28
Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, str. 91

²⁰ Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, str. 91

patentem dne 13.1.1787 s působností od 1.5.1787. Vydání tohoto zákoníku představovalo dva hlavní zlomové body ve vývoji trestního práva. Jednak změnilo po formální stránce podobu trestního práva vydáním prvního samostatného trestního zákoníku (ve smyslu hmotně - právní úpravy). Druhý zlomový bod spočívá v jeho pojetí, neboť trestní zákoník Josefa II. je považován za legislativně precizní, stručný a přehledný zákon. Upravuje pouze hmotně - právní materii. Je tvořen dvěma částkami, první pojednává „o proviněních, a trestech hrdelních“ a druhá „o proviněních, a trestech politických“, tato druhá část tedy představuje jakousi právní úpravu přestupků. Částky jsou členěny na kapitoly, které se dále dělí na paragrafy.²¹ Členění je obsaženo v příloze č. 3.

Byl již ovlivněn moderními koncepcemi trestního práva. Omezil soudcovskou libovůli a výrazně posílil právní jistotu zakotvením zásady zákonnosti, podle níž je trestné jen takové jednání, které je v zákoně jako trestné označené, a pachatelé je možno uložit jen takový trest, který zákon pro daný delikt předvídá. Tendence, které byly zákonem sledovány, jsou vyjádřeny již v jeho preambuli jako prohlášení Josefa II.. Jde o odstranění libovůle při výkonu spravedlnosti, vymezení hranice mezi zločiny „hrdelními“ jakožto delikty těžkými a zločiny „politickými“ (dnes přestupky) jakožto delikty lehčími, stíhanými ale ještě podle tohoto zákona, dále s tím spojené rozdělení kompetence mezi kriminální soudy a politické úřady, ukládání trestů úměrných spáchaným deliktům. V protikladu k Tereziáně bylo nadále možné soudit a trestat jako kriminální či politické pouze ty konkrétní zločiny, jež za ně byly v zákoně výslovně prohlášeny. Vytvořil však současně závazné předpoklady pro třetí přesně neohrazenou kategorii deliktů - přestupků rámcovým ustanovením o ostatních, tedy nejméně závažných, nikoli však beztrestných, protizákonných jednáních, zde sice

²¹ Srov. Srov. Šolle, V.: *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*, str. 91

nevypočítávaných, podléhajících však stíhání podle zvláštních předpisů. Představuje na svou dobu již značně propracovaný a ucelený systém obecných i zvláštních hmotně - právních předpisů, logicky spolu spjatých a zbavených kasuistiky dříve obvyklé.²²

Tento zákoník rovněž zakotvoval obecnou definicí zločinu. Ke spáchání trestného činu byl nutný zlý úmysl a svobodná vůle. Přesně vypočítával okolnosti přitěžující a polehčující. Stanovil podmínky zániku trestnosti a výslovně zaváděl trestnost pokusu. Vycházel z úměrnosti trestu a společenské nebezpečnosti spáchaného zločinu. Nejtěžším trestem bylo odnětí svobody, a to až na sto let, vyjma výjimečného stavu, kdy byl ponechán trest smrti. Z tělesných trestů zůstalo zachováno vypalování cejchů a bití. Jak již bylo řečeno výše, zákoník neznal delikt čarodějnictví. Poslední známý čarodějnický proces se odehrál dokonce již v roce 1756 s lobkovickým ovčákem Janem Polákem, který byl obviněn z očarování a uhranuti dobytka, kterému však byla nakonec udělena milost samotnou Marií Terezií, přesto se skutková podstata čarodějnictví do jejího zákoníku ještě dostala. Manželská nevěra byla dle trestního zákona Josefa II. stíhána již jen jako soukromožalobní delikt. Rozvoj společnosti pak vedl k vytvoření nových trestných činů jako např. zpronevěra či přestupek rychlé jízdy na koni nebo v kočáru.²³

Josefův zákoník znamenal nesporně velký přínos ve vývoji hmotného trestního práva, a to zejména zakotvením legalitní zásady. Naopak vytknout bychom mu mohli příliš kruté tělesné tresty. Bylo ponecháno nejen bití holí a vypalování cejchů, ale i vystavování na pranýř, zneuctění jména pachatele. Kruté bylo i

²² Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, str. 93

²³ Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, str. 92

Srov. Adamová, K., Riegerová, B., Skřejpková, P., Soukup, L., Šouša, J.: Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938, LexisNexis s.r.o., 2005, str. 70, 71, 74, 75

odsuzování na galeje a samotný výkon trestu odnětí svobody, jenž byl prováděn v žaláři s ukováním rukou a nohou.²⁴

2.4. Všeobecný řád soudní hrdební

Všeobecný řád soudní hrdební (Allgemeine Kriminal - Gerichtsordnung) byl vydán patentem ze dne 17.6.1788, nahradil procesní ustanovení Tereziány, a to s účinností od 1.8.1788. Představuje samostatnou úpravu procesního trestního práva, která doplňuje Josefův Všeobecný zákoník o zločinech a trestech. Kniha sestává z úvodního prohlášení, dvaceti dvou kapitol, které se dále dělí na jednotlivé paragrafy, z dovětku a přílohy, kterou představuje tabulka o „poznámenání o věcech hrdebních“.²⁵ Členění je obsaženo v příloze č. 4.

Odstranil poslední zbytky obžalovacího řízení, nepřipustil obhajobu kromě vlastní obrany vyšetřovaného, čímž dovedl inkviziční proces do důsledků. Řízení bylo písemné a tajné s výjimkou případu, kdy právní úředník, jenž vedl vyšetřování, přednášel své zdání k případu před vynesením ortele. Odstranil z řízení laický živel, soudci museli být plně kvalifikovaní. Nevinu již nebylo možno potvrzovat očišťující přísahou obžalovaného. Připustil odsouzení na základě nepřímých důkazů, ale v takovém případě nemohl soud uložit trest v horní hranici sazby. Řízení bylo zcela oproštěno od tortury, umožňovalo však použití donucovacích prostředků, jakýchsi kárných trestů, které vzhledem ke své krutosti do jisté míry torturu nahradily. V rámci upraveného řízení rozlišoval dvě základní stadia, průvodní řízení založené na vyhledávání a provádění důkazů včetně výslechu „odevzdance“ (čl. VII.), a řízení nalézací, jež spočívalo ve vynesení a ohlášení ortele. V poměrně

²⁴ Slov. Vlček, E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a na Slovensku, Masarykova Univ., Brno 1993, str. 30

²⁵ Slov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, str. 112

velké části se řád věnuje nákladům řízení a jejich náhradám. Důraz kladl také na řádné vedení spisů, registratur a rejstříků a v souvislosti s nimi ukládal obecnou povinnost právům hrdebním (soudům) vzájemně se informovat a spolupracovat.²⁶

2.5. Kniha práv nad přečiněními hrdebními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky

Kniha práv nad přečiněními hrdebními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky (Strafgesetz über Verbrechen und schwere Polizeiübertretungen), vydaná patentem ze dne 3.9.1803, vystřídala s účinností od 1.1.1804 Práva všeobecná nad proviněními a jejich trestmi a Všeobecný řád soudní hrdební Josefa II., a to s výhradou pozdější účinnosti pro některá okrajová území říše. V jedné knize je tak upraveno trestní právo hmotné i procesní, která jsou však od sebe systematicky oddělena, vedle toho upravuje tento trestní zákoník i problematiku těžkých policejních přestupků včetně řízení o nich. Zákon uvozuje předmluva a „uvedení o předmětech neboližto o obsahu věcí v této knize posazených“, kde formuluje základní členění trestné činnosti, přičemž vychází z protiprávního jednání jako určitého synonyma pro trestný čin. Je rozdělen do dvou dílů, v nichž se v prvním pojednává o zločinech a ve druhém o přestupcích. Každý díl se skládá ze dvou částek, první představují právo hmotné, druhé právo procesní, tedy řízení. Částky se člení na hlavy, které se dále dělí na jednotlivé paragrafy.²⁷ Systematika tohoto zákona, vydaného za vlády Františka I., je obsažena v příloze č. 5.

²⁶ Srov. Vlček, E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a na Slovensku, Masarykova Univ., Brno 1993, str. 56
Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, str. 112, 113

²⁷ Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, str. 94, 95

Důvodem k jeho zpracování byla hlediska v podstatě přejatá ze zákoníku Josefa II.. Měla být co nejpřesněji vytyčena hranice mezi zločiny a těžkými policejními přestupky, trest za spáchaný zločin byl motivován snahou zamezit jeho další páchání, trest za těžký policejní přestupek byl pak chápán jako kázeňský prostředek nápravy, nejdelší trest politický nesměl zpravidla překročit nejkratší trest kriminální. Vyměřování trestů se nadále řídilo již výlučně ustanoveními o přitěžujících a polehčujících okolnostech. Trest smrti, který byl zaveden v roce 1795 pro zločin velezrady, byl rozšířen na některá další nejtěžší protiprávní jednání - na padělání papírových peněz, na vraždu včetně loupežného zabití a na některé zvláště nebezpečné druhy žhářství. Okruh osob, na které se zákon vztahoval, byl omezen na osoby civilní, pro vojenské osoby platily nadále vlastní vojenské předpisy. Vedle zločinů a těžkých policejních přestupků, které představovaly taková protizákonná jednání, jež byla stíhána podle tohoto zákona, odlišoval zákoník ještě třetí skupinu jako jiné ostatní přestupky, které postrádaly vlastnosti zločinů či těžkých policejních přestupků (zejména být ve zvýšené míře na újmu obecné bezpečnosti), pročež do zákona nebyly pojaty. Tyto ostatní přestupky odkázal do kompetence úřadů, do které spadaly podle zvláštních právních předpisů. Předpokladem spáchaní trestného činu byl zlý úmysl pachatele. Jeho trestní odpovědnost za spáchaný trestný čin byla ve stanovených případech vyloučena (např. při nepřičetnosti). Neznalost práva pachatele neomlouvala. Výslovně byly za trestné prohlášeny návod, pomoc i pokus. Pouhý úmysl pak trestný nebyl.²⁸

V oblasti procesního práva šlo u Trestního zákona o zločinech a těžkých policejních přestupcích o převzetí, někdy doslovné, inkvizičního procesu. Zahrnul do jednoho zákoníku i ustanovení o trestním řízení přestupkovém, které bylo za vlády Josefa II.

²⁸ Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, str. 94, 95

upraveno samostatnou instrukcí. Stejně jako v předchozích kriminálních řádech dělí řízení na dvě základní fáze - vyšetřovací řízení, složené z předběžného a řádného vyšetřování, a nalézací neboli rozhodovací řízení.²⁹

Trestní zákoník z roku 1803 navazuje na pokrokovost josefínského zákoníku a reformní ustanovení dále rozvíjí. Je přehledný, přesně formulovaný, dostatečně obecný, nikoliv kasuistický. V tomto směru je považován za vynikající dílo, z kterého se vycházelo ještě v první polovině 20. století, jelikož trestní zákon z roku 1852, který pojednával již jen o právu hmotném, byl v podstatě jeho pouhou novelizací. Je ale také nutné připomenout, že dobové trestní právo procesní, založené na zásadách inkvizičního procesu, bylo neudržitelné, nevyhovovalo požadavkům revolučního hnutí roku 1848, neboť odporovalo principu veřejnosti, ústnosti, zásadě obžalovací i občanské kontrole nad výkonem soudnictví. Nový procesní řád, jenž byl vydán roku 1850, již zakotvoval tyto nové moderní zásady, ovšem v souvislosti s porážkou revolučního hnutí se procesní řízení vrátilo roku 1853 plně k zásadám inkvizičního procesu. Ke konečnému prosazení principů obžalovacího procesu došlo až vydáním trestního řádu z roku 1873.³⁰

3. Zásady trestního práva hmotného a procesního

Na úvod je třeba poznamenat, že pojetí zásad trestního práva hmotného i procesního tak, jak je chápáno dnes, bylo vytvořeno právní doktrínou až později. Trestní zákoníky 18. století samy tyto

²⁹ Srov. Vlček, E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a na Slovensku, Masarykova Univ., Brno 1993, str. 56

Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předběžné v českých zemích, str. 113

³⁰ Srov. Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do r. 1945, LINDE Praha a.s., 1999, str. 164
Srov. Vlček, E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a na Slovensku, Masarykova Univ., Brno 1993, str. 56, 57

zásady nijak nevyčleňovaly ani neoznačovaly. To platí nejen pro užití pojmu zásad, ale i jiných pojmů používaných současnou terminologií trestního práva jako je trestný čin, účastenství, příprava či dokonání trestného činu aj., se kterými v tomto svém pojednání pracuji.

Zásady trestního práva představují právní principy, vůdčí právní ideje, na nichž je trestní právo založeno. Jsou projevem právně politického a filosofického přístupu k trestnímu právu. Základní zásadou hmotného trestního práva je zásada „*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*“. Jak již bylo naznačeno výše, tento princip byl poprvé zakotven až v trestním zákoně Josefa II., a to pod vlivem spisu Caesara Beccarii „*O zločinech a trestech*“ (*Dei delitti e delle pene*) z roku 1764. Práva všeobecná nad proviněními a jejich trestmi upravují co se týče trestného činu tuto zásadu hned ve své první kapitole: „ne každé protiprávní jednání je hrdelním proviněním, ale jen takové, které je za takové vykazováno tímto trestním právem“, co se týče trestu ve své druhé kapitole: „trest se vyměřuje podle tohoto práva bez ohledu na právo místa“. Trestní zákon o zločinech a těžkých policejních přestupcích v tomto směru vychází z josefínského zákoníku a tuto zásadu přebírá a stanoví ji již v rámci svého uvedení.³¹

Zásadu přiměřenosti a v jisté míře i zásadu humanismu nalezneme rovněž až v trestním zákonodárství Josefa II.. Trestní zákoník Marie Terezie lpí na středověkém přístupu k trestnímu právu. Tresty, na základě Tereziány ukládané, nebyly úměrné spáchaným deliktům, měly charakter msty a byly velmi kruté, nemluvě o tom, jak bylo zacházeno se zadrženými osobami v právu útrpném, tedy při výkonu tortury. V případě Práv všeobecných nad proviněními a jejich trestmi se zde již objevilo moderní pojetí trestu,

³¹ Srov. Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo hmotné*, Linde Praha, a.s., 2005, str. 22 a n.

Srov. Vlček, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a na Slovensku*, Masarykova Unív., Brno 1993, str.29

u něhož byl kladen důraz na nápravu zločince, včetně jeho úměrnosti vůči spáchanému zločinu. Tato snaha však vedla zákonodárce až k přílišné krutosti trestů. Nelze zde proto hovořit o zásadě humanismu v dnešním pojetí, spočívající v zákazu krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu. Krokem vpřed bylo ale nepochybně zrušení trestu smrti, který byl ponechán pouze pro případ výjimečného stavu. Trestní zákon Františka I. dále vymoženosti josefínského zákoníku rozvinul, do pojetí trestu zahrnul zásadu generální prevence jako snahy o zamezení dalšího páchaní zločinů, odstranil některé kruté a ponižující tresty, zavedl však opětovně trest smrti pro nejtěžší trestné činy, za humánní pak lze také jen stěží považovat trest žaláře, který byl ve svém třetím stupni (nejtěžší žalář) vykonáván tak, že byl odsouzený ukován na nohou i rukou a v pase.³²

V trestních zákonících 18. století lze již také spatřovat projevy zásady individuální odpovědnosti osob za spáchaný čin a odpovědnosti za zavinění. Podle *Constitutio criminalis Theresiana* muselo být přečinění spácháno „vědomě a svévolně“, trestní zákoník Josefa II. stanovil ve své první kapitole jako základ hrdelního provinění „zlé předsevzetí a vůli svobodnou“, přičemž nedostatek svobodné vůle osvobozoval původce činu. Rovněž zakotvil, že „myšlenky ani vnitřní zlý úmysl není žádným hrdelním proviněním“. Trestní zákon o zločinech a těžkých policejních přestupcích ve své první hlavě pak uvádí, že „k přečinění náleží zlé předsevzetí“, stanoví také případy, kdy se o „přečinění“ nejedná. Podle tohoto zákona též nikdo neodpovídal za myšlenky a vnitřní úmysl.³³

V rámci trestního práva procesního bylo trestní řízení založeno zásadně na principu inkvizičním, výjimku představoval

³² Srov. Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo hmotné*, Linde Praha, a.s., 2005, str. 29

Srov. Šolle, V.: *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*, str. 94

³³ Srov. Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo hmotné*, Linde Praha, a.s., 2005, str. 29-31

pouze hrdeční řád Josefa I., který připouštěl soukromou iniciativu v trestním řízení souběžně s veřejnou iniciativou státních orgánů, přestože řád sám se zabýval pouze procesem inkvizičním. Teprve za vlády Marie Terezie došlo právními předpisy k důslednému oddělení civilního a trestního procesu, který byl nadále založen po celé 18. století na vyšetřovacím principu. Soudce tak zahajoval řízení, rozhodoval a současně plnil i úlohu obhájce. Tuto inkviziční zásadu nelze ztotožňovat s inkvizicí, která je určitým historickým jevem, nikoli však teoretickým principem, a to i přestože přehnané uplatnění inkviziční zásady může vést k obdobným zvrácenostem, které jsou charakteristické pro španělskou inkvizici. Při důsledném uplatnění inkvizičního principu není obviněný v trestním řízení stranou, není účastníkem, ale předmětem řízení. Možnosti jeho obrany jsou velmi omezené, vše ostatní připadá soudu. Ten obviněného současně žaluje, posuzuje jeho vinu a odsuzuje ho. V případě akuzálního principu vystupují před soudem zpravidla dvě strany, obviněný a žalobce. Soud je tak v pozici třetího a posuzuje, co obě strany soudu předkládají, a na základě toho, co se jim podaří dokázat, následně rozhoduje.³⁴

S touto zásadou úzce souvisí další principy - zásada oficiality, zásada zákonné důkazní teorie a písemnost a tajnost procesu. Úředníkům bylo zákoníky ukládáno, aby zahajovali trestní řízení z úřední povinnosti bez příslušného podání od soukromého žalobce. Předpisy samy stanovily, jak posuzovat jednotlivé důkazy a svědectví, jak rozpoznat jejich váhu a přesvědčivost. Východiskem tohoto pojetí byl římsko - kanonický proces. Jako důkazní prostředky byly posuzovány zejména samotná výpověď podezřelého, podaná svědectví, případně výsledek konfrontace svědků a

³⁴ Srov. Urfus, V.: Císař Josef I., nekorunovaný Habsburk na českém trůně, nakl. Libri, Praha 2004, str. 112, 113
Srov. Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 102 a n.

podezřelého a také listinné důkazy.³⁵ Samotné nalézací řízení bylo písemné, neboť soud zde vycházel z výsledků provedeného vyšetřování, zaznamenaných ve spisu, na jejichž pravdivost a úplnost byl odkázán. Z toho pak vyplývala i tajnost řízení. Veřejnost byla z účasti na řízení vyloučena. Výjimku představoval přednes zdání vyšetřujícího úředníka před rozhodováním o ortelu a dále veřejné oznamování některých již vyhlášených rozsudků. Dnes je trestní řízení naopak postaveno na zásadě volného hodnocení důkazů, ústnosti, veřejnosti a bezprostřednosti.³⁶

Přínosem bylo nepochybně zakotvení zásady materiální pravdy v trestních řádech 18. století. Soudce se nesměl spokojit s tím, co účastníci soudu předložili nebo s jejich tvrzeními, která byla předestřena vždy jako pravdivá. Měl sám zjišťovat objektivní okolnosti spáchaného deliktu.³⁷

Základem trestního řízení 18. století byla presumpce viny. Obviněný byl považován za vinného, pokud se nepodařilo prokázat jeho nevinu. V tomto směru spočívala tíha dokazování na obviněném. Ten však zpravidla pouze mohl předestřít okolnosti, na které se soud následně svědků dotazoval nebo je jinak zjišťoval. Tyto obrany a okolnosti se zaznamenávaly do protokolu, který byl o výsledku a svědectvích veden. Během vyšetřování se obviněnému nepovolovalo právní zástupce. Až po skončení vyšetřování mohl být výjimečně příslušným hrdelem právem povolen na žádost obviněného, který se tak opět ocital plně v rukou soudce. V případech trestních zákoníků Josefa I. a Marie Terezie převažoval dokonce jako hlavní důkazní prostředek tortura, která se z našeho dnešního pohledu příčí zdravému rozumu. Kriminální řád Josefa II. sice již torturu neužíval, ale umožnil ukládat poměrně kruté tresty, pokud

³⁵ Srov. Adamová, K., Riegerová, B., Skřejpková, P., Soukup, L., Šouša, J.: Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938, LexisNexis s.r.o., 2005, str. 65

³⁶ Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, str. 111

³⁷ Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, str. 110, 111

vyšetřovaný odmítal vypovídat, pokud byl „tvrdošíjný“ (řečeno slovem řádu). Současně obsahoval pozitivní formulaci presumpce viny, neboť soudce byl povinen považovat určité okolnosti za prokázané, jestliže byl příslušný důkaz proveden zákonem předepsaným způsobem. Naproti tomu Trestní zákon o zločinech a těžkých policejních přestupcích se již opíral o formulaci negativní, neboť soudce nesměl bez splnění určitých minimálních podmínek stanovených zákonem pokládat skutečnosti za prokázané, musel také hledět na souvislost jednotlivých důkazů s vyšetřováním jako celkem. Pokud tedy všechny potřebné důkazy provedeny nebyly, měl soudce předpokládat nevinu obviněného. V současnosti se naopak hledí na osobu, proti které se vede trestní řízení jako na nevinnou, dokud jí není vina vyslovena pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu (§ 2/2 zák. 141/1961 Sb., ve znění pozdějších zák.).³⁸

4. Vývoj trestního práva hmotného

4.1. Trestné činy

Trestnými činy byla jednání společnosti nebezpečná, která se na základě určitých pravidel stávala trestná. Až od doby trestního zákona Josefa II. se trestně stalo jednání výslovně v trestním zákoně uvedené. Nový útrpný hrdební řád Josefa I. umožňoval stíhat i „jiné zločinnosti“ (např. tuláctví), které „podle dalších instrukcí a práv zemských se řeší“ (čl. XIX.). Rovněž *Constitutio criminalis Theresiana* odkazovala i delikty v ní neuvedené ke stíhání, a to ve

³⁸ Srov. Šolte, V.: *Trestní soudnictví předbteznové v českých zemích*, str. 115

Srov. Vlček, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a na Slovensku*, Masarykova Unív., Brno 1993, str.55

svém závěrečném článku: „na kroměřádný zločinný příběhy má podle podobnosti právo vyřčeno“.

Constitutio criminalis Josephina neobsahuje obecnou definici „zločinnosti“, jak trestný čin nazývá. Je především řádem procesním a trestnými činy se zabývá právě v souvislosti s prováděním jednotlivých fází řízení, velmi rozsáhle např. při popisu zjišťování speciálních důkazů charakteristických pro jednotlivé trestné činy. Výjimku představuje její článek XIX., jenž upravuje skutkové podstaty trestných činů spolu s tresty, a rovněž stanoví, které delikty považuje za nejtěžší. Za „nejhorší zločinnosti“ považuje „zlořečení“, „kacířství“, „kouzelnictví a čarodějnictví“. Na prvním místě tak nalezneme trestné činy proti Bohu a náboženství, následované zločiny proti státu jako „rebelie“, „pозdviženost“, „puktování“, „zrádství“ či „země prozrazování“. Teprve poté se do jejího zájmu dostávají trestné činy proti životu od „vraždy“ přes „loupež“ až po „sebevraždu“. Velká pozornost je věnována také zločinům pohlavním, kterých zná zákoník celou desítku. Většina z nich již v současnosti alespoň v naší zemi není trestným činem, typicky „cizoložství“, některé se však zachovaly, např. „bigamie“; „násilné smilstvo“, které bylo páčáno na panně, vdově či cizí manželce (dnes může být obětí znásilnění nejen žena, ale i muž). Nalezneme zde také klasickou „krádež“, „svatokrádež“ a „lidokrádež“, která spočívala v odvedení dítěte. Zná také trestný čin zneužití pravomoci veřejného činitele, ale i trestné činy proti veřejným činitelům.

Constitutio criminalis Theresiana pojednává o jednotlivých trestných činech v rámci článků 56. až 102., přičemž v čl. 103. stanoví, které z těchto „přečinění“ jsou spojeny se ztrátou cti. Obecnou část hmotného práva však nalezneme v díle věnovaném trestnímu řízení, kde je definován pojem „přečinění“: „od někoho vědomě a svévolně buďto něco, co skrze zákony zapovězeno jest,

se předsebere, aneb to, co skrze zákony přikázáno jest, se omíjí, zákonu protivné činění, aneb opuštění, následovně skrze dočinění, aneb ominutí se páchá" (díl I., čl. 1., § 1). Zločiny dělila Tereziána podle „uraženého učele" na „veřejné", za něž byl s cílem obecného zadostiučinění ukládán „veřejný" trest, „soukromé", jimiž byla páchána zejména škoda a újma jednotlivcům, za účelem náhrady takové škody a poskytnutí zadostiučinění se tak poškozeným osobám umožňovalo „právní dopomožení se", a „smíšené". (díl I., čl. 1., § 2) Rozdíl mezi „veřejnými" a „soukromými" zločiny spočíval nejen „v učele a v dostiučinění", ale i v hrdelním řízení. Zatímco „veřejné" zločiny byly projednávány u hrdelních práv podle v Tereziáně předepsaného trestního řízení, „soukromé" zločiny se naproti tomu měly „podle obyčejného městského právního pokračování při jednom každém právu ospravedlniti a vyvésti". (díl I., čl. 1., § 4) O „soukromých přečiněních" tak trestní zákon Marie Terezie jedná jen v souvislosti s jejich vbíháním do „veřejných přečinění". (díl I., čl. 1., § 5) Vedle tohoto rozdělení znala Tereziána ještě další členění, a to na trestné činy „přetěžké", za které byl ukládán zstřený hrdelní trest (smrt ohněm, v kole), „těžké", jež byly postihovány „levnějším" hrdelním trestem (smrt na šibenici), a „lehčejší" spojené s ostatními tresty. (čl. 2.) Obsahovala úpravu účastenství včetně spolupachatelství, a to pro případ účasti před spácháním skutku, za jeho trvání i po jeho dokonání. Přínosem byla také úprava promlčení trestného činu, dělo se „zaletněním", kdy daný skutek po uplynutí určité doby již nemohl být trestán, tato doba činila pět, deset nebo dvacet let. Vyjmenované trestné činy byly ze „zaletnění" vyloučeny, jednalo se např. o „ukrutnou a úmyslnou zločinnost proti Bohu", „vlastizradu" nebo „vraždu". V plynutí promlčecí doby se stavěla překážka, pokud zločinec utekl a skrýval se. (čl. 16.) Pod pojmem „úsilí skutku" můžeme spatřovat stadia provedení skutku, dnes známé jako příprava, pokus a dokonáný trestný čin. Tuto problematiku upravovala Tereziána v čl.

13. včetně trestání tohoto „úsillí“, rozlišovala však nevykonání skutku dobrovolné a z důvodu nemožnosti, existence překážky či náhody. Systematika trestných činů byla následující, nejprve byly opět upraveny trestné činy proti Bohu, stále zde přetrvával delikt „čarodějnictví“, následovaly delikty proti vlasti, výkonu státní moci a veřejnému pořádku, dále pohlavní delikty a teprve poté jednotlivé druhy vražd (v rámci těchto ustanovení upravovala také nutnou obranu), jako poslední pak trestné činy proti majetku a trestné činy proti cti.

Práva všeobecná nad proviněními a jejich trestmi jsou celá věnována trestnímu právu hmotnému. Rozděluje zločiny na „hrdelní“, tedy „kriminální provinění“ a na „provinění politická“, obě skupiny pak tvořily pouze trestné činy, resp. přestupky, v zákoně výslovně za tato „provinění“ prohlášené. Vedle těchto dvou skupin vymezuje ještě zbytkovou skupinu ostatních deliktů, které v tomto zákoně nebyly uvedeny, byly ale také trestně stíhány, a to podle zvláštních právních předpisů. Základním požadavkem trestnosti bylo „zlé předsevzetí“. Nedostatek svobodné vůle v určitých případech osobu osvobozoval, jednalo se o „zmatení smyslů“, „opilost náhodou nabytá“, spáchání činu „v dětinském věku“ (před dovršením 12. roku), „nucení či násillí“, ale i „omyl“. (č. I., kap. I.) V rámci účastenství rozlišoval organizátora, návodce, pomocníka i následnou pomoc. Myšlenky ani vnitřní zlý úmysl trestný nebyl. K trestnosti naopak nebylo zapotřebí skutečné vykonání zločinu, jestliže k nedokonání skutku došlo díky cizímu zásahu či náhodě. U „politických provinění“ pouhý pokus obvinění nepřipouštěl. Trestnost zanikala smrtí zločince, v některých případech však bylo v řízení pokračováno, zejména v těch, které vzbuzovaly velkou pozornost veřejnosti, nebo v případech udělování milosti. Jestliže došlo k osvobození na základě prokázané nevinu obžalovaného, nebylo již možné ho pro tentýž skutek stíhat, to neplatilo pro

osvobození z nedostatku právního přesvědčení a dokázání. Do „provinění kriminálních“ patřily těžké zločiny proti panovníkovi a státu, na druhém místě proti životu a bezpečnosti, dále proti cti a svobodě a jako poslední proti majetku a právům občanů. Mezi „provinění politická“ byla řazena ta, která ohrožovala nebo poškozovala život a zdraví člověka, omezovala ostatní „spoluměštěninu“ na majetku či právech nebo se přičila mravům (č. II., kap IV.). Z těžkých zločinů byly vypuštěny delikty proti Bohu, které byly v omezené míře zařazeny mezi politické zločiny. Dříve upravované delikty čarodějnictví a kouzelnictví pak zákoník již neznal vůbec.³⁹

Knihy práv nad přečiněními hrdebními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky rozeznává tři skupiny deliktů, a to „přečinění“, „těžké řádu městského přestupky“ a skupinu jiných přestupků, které sama neupravuje. U prvních dvou skupin podává v samotném úvodu jejich definice, východiskem mu je protizákonné jednání založené na zavinění a způsobení újmy obecné bezpečnosti. „Přečinění“ (zločiny) představovala jednání vedoucí k porušení určitého chráněného práva, přičemž ke způsobení tohoto výsledku se vyžadoval úmysl. Poškození, jež tímto jednáním vzniklo, muselo být značného rozsahu, nebo okolností, za nichž byl čin proveden, musely být zvláště nebezpečné pro společnost. Pokud zločin některou z těchto vlastností postrádal, jednalo se již o těžký policejní přestupek, příp. jiný delikt. Ve své první hlavě vztahující se ke zločinům pojednává všeobecně o „přečiněních“ a stanovuje, kdy jednání, které by jinak splňovalo znaky zločinu, není „přečiněním“, jedná se o případ „zbavení rozumu“, „opilosti“, kdy osoba „nedošla věku čtrnácti let“, „nucení“ či „omylu“ aj.. Rovněž zde upravuje účastenství a následnou pomoc, popisuje stadia zločinu, přičemž za „přečinění“ považuje i pokus, nebyl-li dokonán

³⁹ Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, str. 92

z důvodu cizí překážky či náhody. V hlavě šesté pojednává o základním dělení „přečiněních“, které v následujících hlavách (7. - 27.) vyjmenovává a podrobně vykládá. Člení tedy zločiny na dvě základní kategorie, a to na veřejné, které „sahají na společnou bezpečnost“, a soukromé, jež „urážejí bezpečnost každého zvlášť na osobě, na jmění, na zboží, na svobodě anebo na jiných právech“ (díl I., č. I., hl. 6.). Rozsudky o některých trestných činech bylo nezbytné předkládat před jejich provedením vyšší instanci, z tohoto pohledu bychom tak mohli dělit veřejná „přečinění“ do tří skupin, první představovaly zločiny proti státu, kam patřily „zrada země“ a „urážení velebnosti Pána země“ a „jiná jednání rušící veřejný pokoj“, „zlé užívání moci ouřadní“ a „zfalšování veřejných místo mince v auvěrek uvedených papírův“ (cenných papírů). Rozsudky o těchto trestných činech byly předkládány Nejvyššímu justičnímu úřadu. Druhou skupinu, u které byly rozsudky předkládány vrchnímu hrdelnímu právu, představovaly „pozdvižení“, „bouře a rozbroje v lidu“, „násilí veřejné“, „vejboj“ a „autok“, „zfalšování mince a rázu peněz“, „rušení náboženství“, „vražda“ a „zabití“, „dvouboj“, „žhářství neb kladení ohně“ a „loupež“. Poslední skupina byla tvořena jediným trestným činem, kterým bylo „navrácení se vyhnance zpátkem“, o němž rozhodovalo samo hrdelní právo (soud). Vedle toho musely být Nejvyššímu justičnímu úřadu předkládány všechny rozsudky, kterými byl za trestný čin uložen trest smrti a při splnění zákonem stanovených důvodů i některé další rozsudky. Mezi soukromá „přečinění“ patřily „smilstvo násilné“ a „jiné smilné případy“, „vyhnání plodu ze života“, „zanesení a odložení dítěte“, „poranění nebo jiné urážení těla“, „krádež“ a „okrádání“, „klam“ a „podvod“, „manželstvo dvojité“, „utržení na cti“ a „dopomáhání zločincům poskytované“. Těžkými policejními přestupky byla jednak úmyslná či nedbalostní poškození chráněných práv, která nesplňovala některý ze znaků zločinu, jednak „jednání neb opuštění, která každý sám od sebe za nedovolená může poznat

a vědět, aneb kde přestupce zvláštní nařízení, jež přestoupeno bylo, dle stavu, obchodu a živnosti své, neb okolnosti svých povinen vědět jest“ (díl II., č. I., hl. 1.). Pokus přestupku se také trestal, došlo-li k zabránění dokonání vzhledem k příhodným okolnostem. Přestupky spáchané dětmi do deseti let včetně byla zanechána domácímu pokárání. Současně pokud se dítě od jedenácti let svého věku do dovršení čtrnácti let dopustilo jednání, které by jinak bylo zločinem, bylo takové jednání trestáno jako těžký policejní přestupek, a to vězením až na šest měsíců. Těžké policejní přestupky se dělily na přestupky proti veřejné bezpečnosti („proti bezpečnosti obecného svazku tovaryšstva městského a pokojnosti veřejné“, „proti ustanovení veřejnému a prostředkům, jež k bezpečnosti obecné patří“, „proti povinnostem ouřadu veřejného“), proti soukromé bezpečnosti („proti bezpečnosti života“, „proti zdraví“, „jiné proti bezpečnosti těla“, „proti bezpečnosti jmění a statku“, „proti bezpečnosti cti“) a „proti veřejné mravopovědnosti“. Zločiny i přestupky „zacházely“ smrtí pachatele, vykonáním trestu, prominutím trestu nebo „zajitím let právních“, tedy uplynutím příslušných lhůt. (díl I., č. I., hl. 28.)⁴⁰

Zatímco Josefína upravila skutkové podstaty trestných činů v rámci jednoho a současně nejrozsáhlejšího článku, který zakotvil kolem padesáti trestných činů, Tereziána stanovila pro jednotlivý trestný čin, případně pro několik příbuzných deliktů, samostatný článek, takovýchto článků měla celkem čtyřicet sedm. Trestní zákoník Josefa II. zvolil úpravu skupin trestných činů, které rozdělil do čtyř kapitol podle chráněných objektů, kterými byly veřejný pořádek a bezpečnost, život a zdraví, čest a svoboda a konečně majetek, celkem upravil dvacet devět skutkových podstat. Trestní zákoník Františka I. popisoval trestné činy ve svých dvaceti jedna

⁴⁰ Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, str. 95 a n.

hlavách, v každé byla obsažena jedna nebo i několik skutkových podstat příbuzných trestných činů.

4.2. Tresty

Constitutio criminalis Josephina stanovila tresty v souvislosti s úpravou jednotlivých trestných činů v rámci čl. XIX. Vycházela plně ze středověké nabídky trestů. Tresty v ní upravené je možné rozdělit na lehčí, které představovala zejména peněžitá pokuta, těžší, jež byly zastoupeny krutými tělesnými tresty a jež zpravidla způsobovaly zmrzačení na celý zbytek života, a konečně trest smrti, prováděný různými způsoby, se zostřením nebo bez. Dalšími tresty bylo vyhoštění a tresty difamující, typicky pranýř, jenž byl ukládán právě jako zostření jiného trestu.⁴¹ Ve svých člancích XVII. a XVIII. upravuje polehčující a přitěžující okolnosti. Do první skupiny řadí „mladý věk a uznalý nerozum“, jestliže chlapec ještě nedovrší osmnáct let a dívka patnáct let, „velký a mdlý věk“, „těžkou nemoc“ a „mdloby“, „melancholii“ a „krve kalnost“, ale také „velkou hloupost“, „nenadálé opilství“, jež zbavovalo zdravého rozumu, „horlivost“ a „lítost“. Do druhé skupiny náleželo „častější hřešení v jednom přečinění“, souběh obzvlášť hrozných „zločinností“, „pohoršující přečinění“ nebo „zle vedený život“ poté, co již osoba jednou potrestána byla.

Constitutio criminalis Theresiana se zabývala tresty a související problematikou jednak obecně ve svém prvním díle (čl. 4. - 16.), jednak v rámci úpravy jednotlivých trestných činů ve svém druhém díle. Účel trestání podle ní představovalo polepšení zločince, zadostiučinění a odstrašení ostatních. Soudce vyměřoval trest podle předpisu zákona, mohl měnit řádný trest tam, kde zákon

⁴¹ Srov. Adamová, K., Riegerová, B., Skřejpková, P., Soukup, L., Šouša, J.: Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938, LexisNexis s.r.o., 2005, str. 67

sám radil odlehčení nebo naopak zostření trestu na základě určitých kritérií. Pokud bylo možné uložit více trestů, rozhodoval soudce, který trest uloží, jinak bylo možné uložit více trestů jen při mimořádných zločinech. V případě smrti zločince se trest neukládal vyjma „těžkých a ohyzných případů“, které vzbuzovaly pohoršení lidu apod.. (čl. 4.) Rozlišovala „ouhlavní“ - hrdelní tresty, „životní“ - tělesné tresty, „kromřádné a vzvolné“ tresty, „peněžité pokuty“, „odnětí jmění“ a zvláštní trest „bezčestnosti“, který doprovázel určité trestné činy, zejména „přetěžká přečinění“. Hrdelní tresty se členily na „tvrdší“, jež byly ukládány za „přetěžká přečinění“ a jimiž byly smrt „ohněm“, „čtvrcením“ nebo „v kole“, patřil sem ale i „obyčejný způsob smrti“ za jiné trestné činy, byl-li zostřen, a „levnější“, jimiž byl trest smrti „mečem“ nebo „provazem“. Hrdelnímu trestu se rovnalo „odsouzení k věčnému vězení“. (čl. 5.) Mezi tresty tělesné se řadilo „vymrskání, aneb metlami šlehání“, „vypálení cejchu“, „bití holí a karabáčem“, „veřejné dělní“ tresty, „vězení nebo vazba“, „vypuzení“ z jednoho místa nebo ze všech dědičných zemí. (čl. 6.) „Kromřádný“ trest se ukládal tehdy, jestliže zákon za „přečinění“ žádný jistý trest nevyměřil nebo sice obecně vyměřil, ale existovaly zde polehčující nebo přitěžující okolnosti, které bylo třeba brát v úvahu. (čl. 7.) „Peněžité pokuty“ se ukládala jen za menší „přečinění“, přičemž musela být výslovně prostřednictvím zákona uložena, nebo v „kromřádných“ případech na základě uznání soudce. Neměla místo tam, kde zákon nařizoval jiný trest. Mohla být ale ukládána vedle „levnějších“ trestů, byla měřena vždy podle jmění pachatele a připadala hrdelnímu právu. (čl. 8.) Propadnutí jmění mohlo být buď částečné nebo úplné. Případné prominutí trestu se na prominutí propadlého jmění nevztahovalo, ledaže by o tom byla v udělené milosti výslovná zmínka. (čl. 9.) Spáchal-li zločinec více trestných činů, o nichž se jednalo, byl mu uložen nejostřejší trest, který bylo možné za daná „přečinění“ uložit. Sešla-li se ale dvě „přetěžká přečinění“ nebo „přetěžké“ s „těžkým“,

soudce v takovém případě zvětšil řádný trest. (čl. 14.) Pozitivní byla úprava polehčujících okolností, mezi které řadila Tereziana na jedné straně vady na smyslech jako „úplné smyslu zbavení“, „nemoc a mdloba těla“ či „opilství“, dále některé okolnosti „ve vzhledu skutku nebo osoby čince“ a konečně zvláštní okolnosti uvedené u jednotlivých „přečiněních“, a přitěžujících okolností, jež měly za následek zostření trestu a byly stanoveny u jednotlivých deliktů vzhledem k povaze skutku samého, osoby pachatele i osoby poškozené. (čl. 11., 12.) Trest „přestával“ smrtí zločince, „zaletněním“ či udělením milosti. (čl. 15. - 17.)

Trestní zákon Josefa II. z roku 1787 upravoval samostatně tresty „hrdelní“, které byly ukládány za kriminální zločiny, a tresty „politické“ za spáchaná „politická provinění“. Za tato „provinění“ mohly být ukládány pouze tresty v tomto zákoně stanovené. Pokud zločinec spáchal více „hrdelních provinění“, byl mu uložen trest za to, které bylo dle zákona přísněji trestáno, ale současně to bylo důvodem zostření trestu. Trestání smrtí bylo zakázáno s výjimkou práva stanného, kde byl povolen trest smrti oběšením. Tělesnými tresty bylo „vkvání“, „žalář s dílem veřejným aneb žalář samý“ - „nejtěžší, tuhý, levnější“, „bití holí“, „mrskání karabáčem“, „švihání metlou“ a tzv. „vystavení k divadlu na lešení potupné“, tedy jakási obdoba pranýře. Za zostření hrdelního trestu bylo uváděno „cejchování“, „veřejné prohlášení zločince“, „propadnutí statků“ nebo „ztráta šlechtičnosti“. (č. I., kap. II.) Pokud se osoba dopustila vedle „politického provinění“ i „hrdelního“, byl jí vyměřen hrdelní trest, který se zostřil pro spáchání „politického provinění“. Náhrada škody neosvobozovala. Jako politické tresty zákon uvádí „kárání bitím“, „vystavení na lešení potupné“, „vězení“, jež bylo možno zostřit pústem, „dílo veřejné v poutech“, „vyhoštění“. „Peněžité pokuty“ byly zakázány vyjma „politických provinění“ spočívajících v zapovězených hrách. (č. II., kap. II.)

Trestní zákon o zločinech a těžkých policejních přestupcích upravil rovněž dvě základní skupiny trestů, a to za „přečinění“ a za „těžké řádu městského přestupky“. Nemohl být soudem uložen jiný trest než ten, který byl v zákoně upraven. Spáchal-li zločinec více trestných činů, byl mu uložen trest za čin nejpřísněji trestný. Mezi tresty za zločiny náležely „smrt“, která byla vykonávána obyčejně provazem, a „žalář“, jenž se dělil na tři stupně - „žalář bez přísady“ vykonávaný bez pout, „těžký žalář“ s železnými pouty na nohou a „nejtěžší žalář“, v kterém měl odsouzenec železná pouta na ruku a nohou a okolo těla přikovaný železný kruh. Žalář mohl být doživotní nebo na určitou dobu v rozmezí od šesti měsíců do dvaceti let. Jako zstředění trestu žaláře byly využívány veřejné práce, „vystavení k divadlu na lešení potupy“, „kárání holi nebo metlou“, „posty“, „vyhnanství ze země“ po odpykaném řádném trestu, v případě některých zvláštní zločinů bylo možné také „cejchování“. S trestem „smrti“ a „těžkého“ a „nejtěžšího žaláře“ byly spojeny další účinky, kterými byly např. ztráta „šlechtičnosti“ či nemožnost uzavírat závazky či závěť. Za zmínku stojí ustanovení upravené v rámci pojednání o trestech, které je vlastně vyjádřením působnosti zákona, neboť uvádí, že se zákon vztahuje na zločiny spáchané poddaným v cizině, cizozemcem na našem území, rovněž páchal-li cizozemec v cizině některé trestné činy (falšování mincí a cenných papírů). Zákon se v souvislosti s touto problematikou zabývá také vydáním zločince a pro případ, kdy cizí země odepře přijetí, stanoví postup podle tohoto zákona. (díl I., č. I., hl. 2.) Za přitěžující okolnosti považuje spáchání více zločinů, vícené opakování téhož zločinu, vymyšlení falešných okolností za účelem zmatení soudce, dále jestliže pachatel byl již za stejný zločin trestán, navedl jiného ke zločinu, byl „původem“, „nabadačem“ nebo „vůdcem“ zločinu spáchaného více osobami. (díl I., č. I., hl. 3.) Jako polehčující okolnosti stanovuje věk pod dvacet let, „slabý“ rozum a zanedbanou výchovu, dosavadní bezúhonnost, případ, kdy osoba spáchala čin

z „puzení jiného“, z „bázně“, ze „soužící chudoby“, dále snažili se o nahrazení způsobené škody nebo zabránili vzniku větší škody, sám se vzdal, vyjevil ukrývající se zločince apod.. (díl I., č. I., hl. 4.) Za těžké policejní přestupky byly uvalovány tyto tresty: „peněžitá pokuta“, „propadnutí zboží, věcí na prodej neb nářadí“, „ztráta práv a nadání“, které se ukládaly osobám v hodnosti doktora, osobám provozujícím veřejný úřad nebo veřejnou živnost, a to jako dočasná nebo trvalá ztráta, „vězení“ až na šest měsíců buď prvního („bez přísady“) nebo druhého stupně („tuhé s okovy na nohou“), nebo také „vězení domácí na slib nebo s postavenou stráží“, neveřejné „kárání těla“ do padesáti ran, které bylo ukládáno čeládce, řemeslnickým tovaryšům a živnostníkům, kterým by vězení přineslo škodu na výdělku, muži byli „kárání holí“, ženy a mládenci (do 18ti let) „metlou“, a vyhoštění. Zostření představoval především „post“, „veřejné vystavení před soudním domem“ a veřejné práce. (díl II., č. I., hl. 2., 3.)

4.3. Vývoj deliktů proti Bohu

Osobnost Boha byla v oblasti trestního práva chráněným objektem, předmětem trestně - právních vztahů. Původně byla jeho ochrana vyjádřena nepřímo, pozitivně v trestném činu kacířství, negativně ve smyslu údajného využívání sil ďábla v trestném činu čarodějnictví, postupně se však stal samostatně chráněným objektem. Přestože pojednání C. Beccarii, které význačně ovlivnilo rakouské trestní zákonodárství 2. poloviny 18. století, nepojednává o žádné skupině deliktů namířených proti Bohu či náboženství, rakouské trestní zákoníky jako by tuto skutečnost nebraly v potaz. Constitutio criminalis Josephina označila tyto delikty za nejhorší zločiny, patřil sem trestný čin „zlořečení“, „kacířství“, „kouzelnictví a čarodějnictví“, „křivopřísežnost“ a „odpadnutí od pravé víry“. Trestní zákoník Marie Terezie uvádí hrdelní přečinění „rouhání,

neboližto zločinnosti proti Bohu" hned ve svém 55. článku, tedy na prvním místě a jako nejhorší mezi trestnými činy. Jeho objektivní stránka je zde propracována do nejširších podrobností. V prvním stupni zahrnovala Boha Všemohoucího a Nejsvětější Trojici, tento případ trestala vytržením jazyka, utětím ruky a následným upálením za živa, v druhém stupni Pannu Marii, další světce, krucifix a svaté obrazy, trestem bylo stětí, v třetím stupni ostatní jednání směřující k zneuctění Boha nebo svatých jako úmyslné kletby, které postihovala tělesnými tresty. Pachatel se mohl tohoto deliktu dopustit slovem i skutkem. Trestní zákoník Josefa II. nezařadil delikty proti Bohu mezi „hrdelní provinění“, ale pouze mezi „provinění politická“, a to dokonce až do poslední V. kapitoly, která pojednává o přestupcích proti mravům. Rouhání se muselo dít na veřejném místě či v přítomnosti dalších lidí, mohlo být také spácháno písmem. Objekt ochrany zde byl již zúžen, a to na Boha samotného. Zákon postrádá v souvislosti s tímto deliktem klasický trest, neboť pachatel byl automaticky považován za „bezsmyslného“ a měl být odveden do „bláznoviště“, kde setrval do doby své nápravy. Delikty zaměřené na ochranu Boha a náboženství současně posunul také do další roviny, když se jal postihovat rušení bohoslužeb. Kodex Františka I. pojednává o deliktech proti Bohu opět v rámci svých ustanovení o zločinech, zařazuje je ale až do 14. hlavy pod názvem „rušení náboženství“. Předmětem útoku zde je také pouze Bůh sám. Navíc bylo umožněno tento trestný čin spáchat také pomocí literárního spisu. Rouhání Bohu zde představuje pouze jednu ze skutkových podstat. Trestem byl žalář v rozsahu od šesti měsíců do jednoho roku, ve výjimečných případech až pět, resp. až deset let. Toto pojetí přetrvalo na našem území až do 2. poloviny 20. století. Trestní zákon z roku 1852 převzal doslovně skutkovou podstatu rouhání se Bohu do svého § 122a, přičemž poslední rozhodnutí na základě tohoto ustanovení bylo učiněno Nejvyšším

soudem Československa roku 1929. Reforma trestního práva v roce 1950 výslovnou ochranu Boha již nezakotvila.⁴²

4.4. Vývoj deliktů proti cti

Constitutio criminalis Josephina se v rámci svého článku XIX., jenž pojednával o jednotlivých trestných činech, věnovala také deliktům proti cti. Obsahovala zločinnost uražení Veličenstva jako „urážku nejvyššího důstojenství“ a dále postihovala i urážky namířené proti dalším osobám (proti císařské velebnosti, zemským úředníkům a radám nebo proti kterékoliv jiné osobě) ve skutkové podstatě týkající se „psaní zrádných cedulí, potupných listů“ aj. Pachatel byl stižen trestem smrti mečem nebo jiným tělesným trestem, a to podle toho, jakého rozsahu byla ona potupa a kdo byl osobou potupenou. Špatná pověst člověka ovlivňovala rovněž jeho postavení před soudem. U takové osoby mohl soudce v podstatě bez dalšího použít tortury, naproti tomu osobě s dobrou pověstí zpravidla byla poskytnuta možnost očistit se přísahou. Constitutio criminalis Theresiana sankcionovala urážlivá jednání v několika svých článcích, v rámci čl. 61. „o zlo skutku uražené světské velebnosti, a prozradě země“, čl. 100. „o křivdách, hanách, nářkách, též na cti utrhačných pochlobáních“, čl. 101. „o hanlivých, a zrádných cedulích, a potupných listech“. Rozlišovala mezi menšími a těžšími křivdami, právě lehčí a menší křivdy a urážky měly být „před řádnou vrchností po městsku předsevzaté býti“, naopak proti těžkým byl veden klasický hrdelní spor. Trestem byly peněžité pokuty, vězení na stanovenou dobu, tělesný trest, a to bez nebo s prohlášením za „bezčestného“, příp. s vypovězením ze země. Co se týče „hanlivých a zrádných cedulí a potupných listů“ obdobně

⁴² Srov. Veřejná správa a právo, Pocta prof. JUDr. Dušana Hendrychovi, CSc. k 70. narozeninám, C.H.Beck, 1997, Kindl, V.: Trestní ochrana pojmu „Bůh“ v rakouských kodifikacích 18. a 19. století, str. 313-319

stanovila, že „maličkosti“ budou vyšetřovány městskou vrchností. Tresty v těchto případech byly „na pranýř postavení“, „veřejné vymrskání“, spojené s „bezčestností“, „vypovězením ze všech dědičných zemích“, dokonce pokud takové „cedule“ či „listy“ směřovaly proti samotné kněžně, zemským radám a místům či byly spáchány za obzvlášť nebezpečných okolností se zlým úmyslem, mohli být uloženy i trest smrti „mečem“. Ve svém čl. 10. pak pojednávala Tereziana o „bezčestnosti“, stanovila, že nepoctivost pochází ze zločinu samého, za „bezčestný“ skutek měla být prohlášována ze zákona „přetěžká přečinění“, v ostatních případech na základě soudcova uvážení, jestliže mu zákon uvážení v tomto směru dovoloval. Právními účinky bylo zejména společenské neuznání, umírání osoby jako „bezčestné“, její jméno bylo vymazáno z příslušných knih aj.. Poctivost bylo možné znovu nabýt. Vyhoštění ze země s sebou automaticky neslo „bezčestnost“. Tereziana dále stanovila případy ztráty cti pro odsouzení za určité trestné činy, a to v čl. 103. „Která z uvedených dosavate přečiněníh bezčestnost za sebou táhnou?“. V trestním zákoně Josefa II. jsou chráněnými objekty rovněž čest a dobrá pověst. Upravuje je hned v několika kapitolách. V první části je tomu tak v rámci kapitoly III., kde pojednává o zločinu „uražená velebnost pána Země“, která byla představována jednak násilím směřujícím proti panovníkovi, jednak jí byl vinen ten, kdo „počestnost Pánu Země povinnou z očí maje, jeho veřejnými řečmi a písmi stíhati se opovažuje“, takové osobě pak byl uložena trest žaláře „levnějšího“ ve druhém stupni; kapitoly V. nazvané „o proviněních hrdelních na čest, a svobodu neprostředně se vztahujících“, kde postihuje urážku na cti, a to zejména ve spojení s nepravdivým obviněním, trest za tento trestný čin byl představován žalářem „levnějším“ nebo „tuhým“ v prvním stupni a „dílem veřejným“, byl rozlišován podle toho, zda takovým jednáním vznikla škoda či nikoliv a zda jednala osoba se „zlostným“ úmyslem. Ve své druhé části o politických proviněních

obsahuje v kapitole IV. „o proviněních politických, jimiž spoluměštěninové na jmění, neb v právech uražení bývají“ dvě skutkové podstaty ohrožující čest. První skutkovou podstatu naplnila osoba, která jiného pomlouvala v hanlivých listech a spisech, líčila ho v potupných obrazech, druhou pak ten, který takovýto list, spis či obraz dále rozšiřoval nebo zveřejňoval. Újmu na cti přinášely zde také některé tresty, zejména „vystavení k divadlu na lešení potupné“, ztráta šlechtictví nebo veřejné prohlášení zločince. Trestní zákon Františka I. chránil pouze čest fyzických osob, nikoli veřejných úřadů. „Uražení velebnosti Pána země“ zahrnul mezi „přečinění“ narušující veřejný pokoj v 7. hlavě I. částky, I. dílu, stanovil za něj trest „těžkého“ žaláře na jeden rok až pět let. Deliktům proti cti pak věnuje ještě celou hlavu 26. nazvanou „o utrhaní na cti čili ze cti loupení“, zaměřenou na smyšlená obvinění, trestaná „těžkým“ žalářem na jeden rok až pět let, v některých případech i na deset let. Ochranou cti se zabývá i v rámci těžkých policejních přestupků v hlavě 12., která je věnována bezpečnosti cti, zabývá se „hanlivými a utrhačnými“ spisy, „potupami“, „nadáváním“ a „křivdami“ na veřejných místech, vytahováním či předhazováním odpykaného nebo prominutého trestu apod.. V rámci II. dílu upravuje rovněž zvláštní ochranu vrchnosti proti tomu, kdo se pokusí jejich hanou a tupením popuzovat poddané, a městské a vojenské strážní proti tomu, kdo je urazí slovem či skutkem. Čest zůstala objektem ochrany trestního práva dodnes.⁴³

5. Organizace soudnictví

Hrdelní soudnictví v 18. století v našich zemích bylo výsledkem dlouhodobého vývoje, významný mezník představovalo uznání výlučného práva panovníka na hrdelní jurisdikci ve 14.

⁴³ Srov. Vojáček, L.: Úrážky, pomluvy, nactiutrhaní, EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., Praha 2006, str. 52-56

století, které se tak pro další časy stalo regálem panovníka. Právo výkonu hrdelního soudnictví bylo nadále přiznáno jednak světské pozemkové vrchnosti jako feudálním pánům, kteří patřili k nejvýznamnějším a nejmocnějším šlechtickým rodům, kterým toto oprávnění náleželo dědičně, nebo feudálním pánům, jimž bylo toto oprávnění uděleno na základě privilegia od panovníka, jednak duchovní pozemkové vrchnosti, která vykonávala hrdelní jurisdikci propůjčenou jí formou imunity panovníkem. Dále panovník udělil zvláštní privilegium k výkonu soudnictví v trestních věcech královským městům s výjimkou těch zločinců, jež si vyhradil pro sebe nebo podkomořího. Města nekrálovská (poddanská) mohla oprávnění k výkonu hrdelního soudnictví získat buď od vrchnosti v případě měst na panstvích světských vrchností, vyjma těch vrchností, které samy získaly od panovníka privilegium, v tomto případě mohlo město získat oprávnění jen od panovníka, stejně tak tomu bylo i v případě, když se města nacházela na panstvích duchovních pozemkových vrchností nebo na komorních královských panstvích. Tento stav byl v následujících staletích vlastně jen znovu potvrzován.⁴⁴

Významným orgánem trestní jurisdikce byli od poloviny 16. století krajští hejtmané, kteří plnili funkci dnešních policejních a dohlédacích orgánů. Stíhali a zatýkali zločince, které odevzdávali k potrestání soudům královských měst. Vliv těchto soudů stále rostl, a to zejména díky zákazu brát naučení od zahraničních měst, častějšímu výkonu pravomoci nad zločinci převzatými k potrestání od pozemkové vrchnosti, která neměla právo popravu, vzhledem k vyřizování naučení a odvolání od soudů nekrálovských měst. Hrdelní soudy poddanských měst naopak zůstávaly ve stínu výkonu tohoto oprávnění pozemkovými vrchnostmi, dokonce v některých případech směly soudit jen za přítomnosti majitele panství nebo

⁴⁴ Srov. Právněhistorické studie III., Československá akademie věd, Praha 1957, Roučka, B.: Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století, str. 115-119

jeho úředníka, o odvoláních proti jejich rozhodnutím rozhodovala královská města, popř. významnější poddanské město téže vrchnosti, konečnou rozhodující instancí byla ale vrchnost. Závislost soudů poddanských měst na vrchnosti způsobila postupně vzhledem k nedostatečné péči vrchnosti o tyto soudy, zejména o řádné obsazení a řízení se platnými předpisy, nezájem těchto měst na výkonu hrdelního soudnictví. Během 16. a 17. století ale činnost apelačního soudu a krajských hejtmanů vliv vrchnosti na tyto soudy oslabil, a tak začaly být spolu se soudy královských měst začleňovány do sféry přímého vlivu panovníka.⁴⁵

Přední místo v českém soudnictví zaujímal po podstatnou část 18. století apelační soud, jenž působil již od poloviny 16. století. Rozhodoval především o odvoláních v závažnějších případech, které představovaly zvláště trestní věci. Po vydání Obnoveného zřízení zemského podléhaly jeho rozsudky přezkoumání Českou dvorskou kanceláří. Poskytoval také naučení nižším soudům. Od konce 17. století mohl přebírat výsledky vyšetřování v trestních věcech, pořízených před „městskými“ soudy, na jejichž základě pak vydával v daném trestním případě rozsudek. Vedle apelačního soudu v Praze působil od roku 1753 ještě apelační soud v Brně. Jejich členové - radové museli podstoupit zkoušku z trestního a civilního práva.⁴⁶

Zvláštní postavení měla Česká komora, která byla především dohlédacím a kontrolním finančním orgánem panovníka pro český stát. Mohla navíc zasahovat do průběhu trestních řízení, jež byly vedeny před „městskými“ soudy, přestože takovéto zásahy neměly oporu v právním řádu. „Městské“ soudy však tyto její zásahy respektovaly. Trestní jurisdikcí byly nadány i některé soudy

⁴⁵ Srov. Právněhistorické studie III., Československá akademie věd, Praha 1957, Roučka, B.: Poznámky kmapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století, str. 120-122

⁴⁶ Srov. Adamová, K., Riegerová, B., Skřejpková, P., Soukup, L., Šouša, J.: Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938, LexisNexis s.r.o., 2005, str. 53, 54

speciální. Patřily mezi ně zejména soudy církevní, mezi nimiž a světskými soudy docházelo opakovaně ke kompetenčním sporům, soudy vojenské a do roku 1784 také vlastní jurisdikce univerzit.⁴⁷

Nejvyšším úřadem pro správu soudnictví byla v 18. století nejprve Česká dvorská kancelář, která byla jakýmsi ministerstvem pro české země. Byla zrušena roku 1749, kdy ji nahradil Nejvyšší soudní (justiční) úřad, jenž byl společný pro české i rakouské země a sídlil ve Vídni. Ten současně plnil i úlohu nejvyššího soudu v monarchii, skládal se ze tří senátů - pro Českou korunu, pro Horní Rakousko a pro Dolní Rakousko.⁴⁸

Podle řádu Josefa I. byly všechny soudy s výjimkou zemských a některých stavovských soudů podřízeny soudu apelačnímu, který jediný jim směl poskytnout naučení a byl také konečnou odvolací instancí pro rozsudky pocházející od těchto soudů. Hrdelní zločiny mohla podle tohoto řádu soudit jen ta hrdelní práva, která vykonávala hrdelní jurisdikci v době jeho vyhlášení na základě zvláštního privilegia, léna nebo starobylého obyčeje. Pro soudy stanovil povinné obsazení včetně kvalifikačních požadavků na soudní osoby a zaopatření jejich chodu prostřednictvím dalších osob, které mohly být případně zapůjčeny od jiných soudů. Upravil rovněž oprávnění panovníka zbavit soud ve stanovených případech jeho hrdelní jurisdikce. (více k tomu v pojednání o trestní pravomoci) Ani Josefína však nedokázala zabránit upadání hrdelního soudnictví na našem území, které bylo způsobeno zvláště rozkladem feudalismu a nástupem kapitalismu, oslabením hospodářského a politického postavení měst a ztrátou vlivu české šlechty na chod správy státu. K největšímu úpadku došlo v poddanských městech, která již neměla chuť financovat z vlastních prostředků chod soudů, důsledkem toho byla ztráta

⁴⁷ Srov. Adamová, K., Riegerová, B., Skřejpková, P., Soukup, L., Šouša, J.: Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938, LexisNexis s.r.o., 2005, str. 53, 56

⁴⁸ Srov. Tamtéž, str. 56

zájmu o místa, která tak byla obsazována osobami bez dostatečné kvalifikace. Tomuto problému měl čelit zvýšený dohled nad veškerou trestní agendou prováděnou krajskými hejtmany, kteří podávali zprávy o výsledcích svých šetřeních mistodržicím a apelačnímu soudu, na jejichž základě měla být provedena náprava. Stále častěji se ale začaly ozývat hlasy, aby byla rozsáhlá a těžko kontrolovatelná síť špatně fungujících soudů zredukována. To se však jevilo jako těžko proveditelné, takže bylo od reformy prozatím upuštěno.⁴⁹

Období stagnace bylo protrženo roku 1729, kdy byla na Moravě provedena redukce 200 stávajících hrdelních soudů, následně roku 1752 byl výkon trestní jurisdikce na Moravě svěřen už jen královským městům a 26 poddanským městům, jejichž počet byl dále snižován. V Čechách došlo k dalšímu neúspěšnému pokusu o reformu za Marie Terezie, která roku 1754 vyzvala apelační soud k vypracování návrhu na zrušení menších a špatně fungujících soudů a na zřízení tzv. kriminálního fondu, z něhož by byly placeny odborné soudní síly. Zjištěním potřebných údajů byli pověřeni krajští hejtmáné, ale ti potřebné výsledky nedodali, takže pokus skončil marně. Teprve další pokus v šedesátých letech 18. století přinesl úspěch, zpráva vypracovaná apelačním soudem na základě zjištění hejtmánů byla konečně předána samotné císařovně. Návrh byl projednán v několika komisích, schválen a 15.7.1765 vyhlášen jako Pragmatical-Sanction wegen Restringirung der Halsgerichte und Dotirung des fundi criminalis in Böhmen. Tato pragmatická sankce ve formě patentu vyšla tiskem v českém i německém znění a skládala se ze tří částí. První stanovila opatření ke zlepšení stavu hrdelního soudnictví a rovněž seznam soudů, které byly jejím výkonem nadále pověřeny. Druhá část pojednávala o kriminálním

⁴⁹ Srov. Právněhistorické studie III., Československá akademie věd, Praha 1957, Roučka, B.: Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století, str. 122-125

fondy. Třetí část byla pak převážně procesní, obsahovala směrnice k řádnému výkonu hrdelní jurisdikce. V příloze patentu následovalo rozdělení dosavadních hrdelních soudů do čtyř skupin, na jehož základě pak jednotlivé soudy přispívaly do kriminálního fondu. Od 1.1.1766 směly vykonávat jurisdikci soudy čtyř měst pražských (Staré Město pražské, Nové Město pražské, Menší Město pražské a Hradčany), městský soud v Chebu, soud pražské univerzity a v jednotlivých krajích již jen 24 měst z původních 378, a to v hradeckém kraji města Hradec Králové, Trutnov, Nový Bydžov a Jičín, v chrudimském kraji město Chrudim, v čáslavském kraji město Kutná Hora, v kouřimském kraji Kouřim, v rakovnickém kraji Rakovník, v berounském kraji Beroun, v žateckém kraji města Žatec, Most, Loket a Žlutice, v litoměřickém kraji města Litoměřice a Ústí na Labem, v bechyňském kraji Tábor, Pehřimov a České Budějovice, v prácheňském kraji město Písek, v plzeňském kraji města Plzeň, Stříbro a Klatovy a v boleslavském kraji Mladá Boleslav a Nymburk. Města s kvalifikovanými magistráty byla oproštěna od povinnosti přispívat do kriminálního fondu, přestože jim z něho byly hrazeny náklady řízení a výkonu rozhodnutí. Naopak hrdelní soudy, jimž byl výkon hrdelní jurisdikce patentem zastaven, byly povinny do fondu přispívat ročně pevnou částkou a současně, jelikož jim byla zachována povinnost spolupráce s ostatními fungujícími soudy, měly udržovat nadále v použitelném stavu svá vězení. Další významnou položkou fondu se staly příjmy ve formě chudinských přirážek z prodeje kaka, kávy a cukru a příjmy ze soudních pokut. Z kriminálního fondu se hradily náklady řízení v případech místní nepříslušnosti, platy soudních osob a zbytek byl ponechán v záloze pro případ opoždění některého města s placením příspěvku, oprav či rozšíření vězení nebo pro mimořádné odměny zaměstnancům soudu. Fond spravoval apelační soud. Významným ustanovením patentu bylo prohlášení, že soudy, jež splní všechny náležitosti tohoto patentu mohou na předchozí povolení opět zahájit

svou činnost, to bylo skutečně využito, např. městem Chomutov v dubnu roku 1766.⁵⁰

K dalším reorganizacím došlo až za vlády Josefa II.. Základním cílem Josefa II. bylo soudní soustavu zjednodušit, zefektivnit a reorganizovat. Po větší část své vlády se zaměřoval především na soudnictví civilní. Roku 1783 byla patentem odňata pravomoc hradčanskému magistrátu a roku 1784 byly v jediný magistrát spojeny zbývající tři pražské magistráty. Rovněž byl zrušen pražský univerzitní soud. Zásadní reformy trestního soudnictví přinesl ale až rok 1787, a to vydáním patentu „o novém uspořádání trestní soudní pravomoci“, na základě něhož měly být vytvořeny úřednicky organizované kolegiální soudy po jednom v každém kraji, měla být zrušena privilegovaná trestní fóra určená vyšším stavům, státní zločiny měly být nadále v pravomoci kriminálních senátů magistrátů hlavních měst provincií. Hrdelní pravomoc byla svěřena výhradně kriminálním soudům s územní působností pro kraj. Až na výjimky rozhodovaly v prvním stupni magistráty krajských měst. V přílohách patentu byly vyhlášeny budoucí kriminální soudy, mělo jich být 23, měly působit v jednotlivých krajích, v Čechách 15, na Moravě 6 a ve Slezsku 2 soudy. Uskutečnění tohoto plánu však probíhalo nesoustavně a podléhalo různým tlakům, proto také ještě na počátku roku 1848 působilo v Čechách 20 soudů namísto 15, na Moravě bylo dosaženo 6 soudů v roce 1845, ve Slezsku, kde ještě v roce 1792 existovalo 17 trestních soudů, byl jejich počet snížen alespoň na tři soudy v roce 1803. Právě tento třetí soud (v Javorníku) byl jediným nemagistrátním soudem v českých zemích, jednalo se o knížecí zemský soud. Zřízením těchto všeobecných soudů byl zlikvidován princip personality práva v trestním soudnictví, který určoval

⁵⁰ Srov. Právněhistorické studie III., Československá akademie věd, Praha 1957, Roučka, B.: Poznámky kmapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století, str. 123-130

příslušnost soudu podle stavu, k němuž osoba náležela. Vyňati z pravomoci těchto trestních soudů zůstali vojenské osoby a členové vyslanectev, mimo byly nadále postaveny také soudy církevní. Odvolacími orgány se staly apelační soudy jako vrchní kriminální soudy (pro Čechy, pro Moravu a Slezsko), které především rozhodovaly o odvoláních, rekursech proti rozhodnutím soudů první instance, ve stanovených případech dávaly souhlas k obnově vyšetřování, rozhodovaly o přenesení pravomoci mezi soudy nižšího stupně, zkoušely kandidáty na soudce a advokáty, obsazovaly soudy, podávaly naučení nižším soudům. Byly složeny z prezidenta, kterým byl nejvyšší zemský úředník, viceprezidenta, ze soudních radů (v Praze 17, v Brně 9), ze sekretářů, protokolistů a dalšího úředního personálu. Nejvyšším orgánem, třetí instancí, byl Nejvyšší justiční úřad (Nejvyšší soudní dvůr), v jehož čele byl prezident. Měl dva senáty, pro české země a pro rakouské země, které však nebyly izolované, naopak byli k jednání a rozhodování o záležitostech v jednom senátu přibíráni členové druhého senátu a naopak. Roku 1797 byl Nejvyšší soudní dvůr zrušen a nahrazen Spojenou česko - rakouskou dvorskou kanceláří. Tento pokus se však ukázal jako ne příliš zdařilý, a proto byl Nejvyšší justiční úřad roku 1802 obnoven. Zůstal pak nejvyšší soudní instancí až do revoluce v roce 1848.⁵¹

⁵¹ Srov. Právněhistorické studie III., Československá akademie věd, Praha 1957, Roučka, B.: Poznámky kmapě hrdebních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století, str. 130
Srov. Adamová, K., Riegerová, B., Skřejpková, P., Soukup, L., Šouša, J.: Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938, LexisNexis s.r.o., 2005, str. 77 a n.
Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, str. 105-107

6. Trestní pravomoc a řízení a jejich vývoj

6.1. Trestní pravomoc kriminální

Z pojednání o organizaci soudnictví je patrné, že trestní pravomoc byla pojmána jako výlučné právo panovníka, které pak bylo vykonáváno přímo soudy či jinými státními úřady nebo zprostředkovaně politickou vrchností. Pouze trestné činy ve smyslu „zločinností“ (Josefína), „hrdelních přečinění“ (Tereziána), „hrdelních provinění“ (tr. zákony Josefa II.) a „přečinění“ (trestní zákon Františka I.) byly projednávány před soudy a jako takové náležely do jejich kriminální pravomoci. Stíhání nižších deliktů bylo svěřeno politickým úřadům. „Politická provinění“ (tr. zákon Josefa II.) a „těžké řádu městského přestupky“ (tr. zákon Františka I.) byly těmito úřady vyšetřovány, souzeny a trestány v rámci jejich tzv. politické soudní pravomoci, ostatní přestupky nebo poklesky, které trestní zákoniky neupravovaly, byly stíhány také politickými úřady, které zde ale vystupovaly jako policejní úřady, řídící se příslušnými policejními předpisy.⁵²

Constitutio criminalis Josephina spatřovala základní účel práva hrdelního a vyšetřovacího, které svěřovala do rukou soudců, v „zabránění větší zločinnosti“ (čl. I.). Tato práva v sobě zahrnovala právo zajmout zločince, vyhledávat zločiny, zjišťovat osoby, jež přestoupily zákon, a dále s nimi vést řízení. Vedle toho ukládala vrchnosti, zástupcům v městech i městečkách a magistrátům, aby včas zakročovali, trestali a napravovali porušení zákona. V čele soudu stál ředitel (direktor), vedle něho byl soud osazen dalšími nejméně devíti osobami - přísedícími, kteří byli povinni skládat přísahu, museli být bezúhonní a znali hrdelního řádu, povinně

⁵² Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předběžné v českých zemích, str. 102, 123, 131

skládali přísahu, nemuseli se účastnit celého řízení, ale vždy museli být přítomni jednání o vině a nevině a o výši trestu, a písařem. Jako další potřebné osoby uvádí Josefína rychtáře, žalávníky, biřice, služebníky v šatlavě, mistry ostrého meče a katy, všem těmto osobám ukládá povinnost nezneužívat svého postavení vůči vězňům a chovat se podle jim uložených povinností. Soud si z vlastních prostředků vydržoval vlastního písaře a kata, pokud na to neměl dostatek prostředků, mohl požádat o zapůjčení těchto osob jiný, zpravidla nejbližší soud. Pokud přísedící nebyli dostatečně znalí práva nebo u soudů, kde to bylo zvykem, měl o řádný průběh řízení pečovat zvláštní vrchnostenský úředník. Soudy mohly být rovněž panovníkem na návrh apelačního soudu zbaveny své hrdelní jurisdikce, jestliže porušovaly ustanovení hrdelního řádu nebo zákaz brát naučení od univerzit či soukromých znalců práva nebo neměly dostatečně zabezpečené vězení.⁵³ Jelikož trestní řád Josefa I. umožňoval vedle inkvizičního procesu také proces akuzační, ukládal soudům povinnost vyšetřovat jen v případě, kdy nebyla v dané věci podána řádná žaloba, rovněž ale pro případ, kdy by žalobce od své žaloby upustil, stanovil právo soudu pokračovat ve vyšetřování z úřední moci. Od apelačního soudu v Praze byla ve stanovených případech povinně vyžadována naučení, rovněž nesměla být odepřena apelace a žádost o milost, podávané k tomuto vrchnímu právu.

Podle *Constitutio criminalis Theresiana* byla nejvyšší mocí nadána sama zemská kněžna Marie Terezie, hrdelní pravomoc pak měli ti, kterým ji Marie Terezie nebo její panovníčtí předci udělili. Tato pravomoc mohla být úplně a zcela propůjčená nebo omezená, v takovém případě bylo nutné dělit se o pravomoc např. s vrchním soudem.² Ve složitých případech žádal soud o pomoc vrchní hrdelní právo, tomu také zasilal čtvrtletně předepsané formuláře, mimo jiné

⁵³ Srov. Právněhistorické studie III., Československá akademie věd, Praha 1957, Roučka, B.: Poznámky kmapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století, str. 122, 123

za tím účelem byl povinen vést právní knihy a skladovat zaznamenané protokoly. Ve sporu měl pokračovat rychle, ale řádně, k tomu si měl vytvářet potřebný počet osob. Místní příslušnost se řídila místem spáchaného „přečinění“, místem dopadení nebo místem bydliště zločince. Obyčejně byla dáвана přednost právu, které podezřelého zadrželo a vzalo do vazby, to ale neplatilo, jestliže již jinde bylo s takovou osobou zahájeno jednání. Zpravidla všechna hrdeľní práva byla nadána hrdeľní pravomocí se všemi právními účinky, výjimky pro určité případy Tereziana výslovně stanovila, v takových případech nemohl soud provést vyšetřování nebo vynést ortel, nebo sice mohl, ale ortel musel být potvrzen od vrchního soudu. Dolejší hrdeľní práva byla rovněž povinna žádat naučení od vrchního práva v těžkých a nejasných případech. Vrchní soud také napravoval vady řízení před první instancí, za tím účelem mohl žádat k nahlédnutí spisy a znovu otevřít spor, rovněž k němu směřovaly všechny stížnosti na dolejší hrdeľní práva. Soukromé obžaloby v trestních věcech zakázala, ponechala na vůli každého, zda zločin oznámí, v některých případech ale oznámení zločinu stanovila jako povinnost. Soud postupoval z úřední moci a byl povinen skutek vyšetřit.

Všeobecný řád soudní hrdeľní Josefa II. také řešil zločiny a „politická provinění“ z úřední moci. Oznamovací povinnost byla uložena každému s výjimkou výslovně uvedených osob (pokrevní příbuzní, manžel aj.), které byly této povinnosti zproštěny vyjma některých trestných činů jako „uražení velebnosti Pána země“, zrada vlasti a další. Oznámení mělo své náležitosti a podávalo se vrchnosti, která měla povinnost obviněnou osobu vyhledat a zadržet, vyšetřit zločin, povolát osoby k podání vysvětlení, provést předběžné výslechy, současně vše zaprotokolovala a předala hrdeľnímu právu, tomu musela být zadržaná osoba předána do 24 hodin. Soudy byly povinny si mezi sebou pomáhat a spolupracovat,

hlavní roli hrálo vzájemné informování se o tom, zda určitý zločinec již nebyl držen v jiném vězení, zda se nevyskytl podobný zločin, zda se někde objevili spolupachatelé či účastníci zločinu, kde se zločinci scházejí či obstarávají nástroje ke spáchání zločinu atd.. Proto bylo podstatné vést řádně protokoly, spisy a registry. K vydání spisu byl nezbytný souhlas hrdebního soudce. Každé nižší hrdební právo zasilalo čtvrtletně vrchnímu právu oznámení o všech vyšetřováních. Vrchní právo pak za předcházející rok zasilalo zprávu Nejvyššímu soudnímu úřadu. Mělo také pravomoc odejmout případ příslušnému hrdebnímu právu a přenést je na jiné.

Dle Knihy práv nad přečiněními hrdebními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky pravomoc soudů spočívala v povinnosti vyzkoumat zločin, vyhledat zločince a provést s ním vyšetřování a další řízení. Soudy ji vykonávaly v rámci své územní působnosti, kterou tvořil zpravidla celý kraj. Na osoby soudních úředníků byly kladeny vysoké požadavky, museli se podrobovat poměrně přísné zkoušce z trestního práva před apelačním soudem, mohli jimi být pouze muži od 24 let věku, bezúhonní, znalí právní vědy a kriminální praxe. Místní příslušnost se řídila dvěma pravidly, obviněný byl předán k vyšetřování a souzení tomu soudu, v jehož obvodě byl dopaden, k vyšetřování skutkových okolností zločinu byl však oprávněn soud, v jehož obvodě byl zločin spáchán, příp. započat. Zákon v tomto směru stanovil vynětí pro určité osoby, a to vzhledem k osobě pachatele, k povaze spáchaného zločinu nebo vzhledem k dopadení pachatele na hranicích obvodů. První případ se týkal těchto osob: zeměpanských úředníků, příslušníků zemských stavů, šlechticů, křesťanských duchovních, příslušníků akademických obcí, pro které byla založena pravomoc magistrátu v Praze nebo Brně, dále vojenských osob, jež byly předávány nejbližšímu vojenskému velitelství, členů a personálu vyslanectví, kteří mohli být pouze zajištěni a předáni vyslanci, příp. ministři,

dále osob stíhaných pro útěk nebo osob předvolaných a dopadených, resp. zastížených v obvodě jiného soudu, které musely být předány soudu příslušnému. Důraz byl opět kladen na vzájemnou spolupráci soudů, jak tomu bylo již u trestního řádu Josefa II., i součinnost jiných úřadů. Význam byl tak přikládán řádnému vedení protokolů a spisů, které byly zakládány do registratur, kde byly za účelem lepšího vyhledávání vytvářeny rejstříky. Dohled vrchních soudů spočíval v poskytování ponaučení, v povinnosti nižších soudů zasílat pravidelné čtvrtletní zprávy nebo zprávy o nevyšetřených zločinech. K nejvyššímu soudnímu úřadu pak jednou ročně zasílaly své zprávy vrchní soudy.⁵⁴

6.2. Vyšetřovací řízení (dokazování, tortura)

Samotné řízení se dělilo do několika stadií, jeho těžištěm se stalo vyšetřovací řízení. Bylo zpravidla zahájeno na podkladě učiněného udání, dále však byl již soud povinen pokračovat z úřední moci.

Podle *Constitutio criminalis Josephina* měla zjišťovaná osoba právo žádat, aby jí byla jmenována osoba „udávatele“, ten se naopak mohl domáhat záruky, že se obviněný nebude mstít, a záruky stran případné škody. (čl. III.) Řízení se dělilo na všeobecnou a speciální inkvizici. První stadium zahrnovalo zjištění trestného činu, zda vůbec byl spáchán a jakým způsobem, a zjištění podezřelého včetně jeho společenského postavení, které mělo význam pro uvalení vazby a použití tortury. V souvislosti s tím obsahuje *Josefina* také pojednání o žaláři (vězení), které plnilo především funkci vazební, a mělo tak přednost před funkcí vězení jako trestu za spáchaný zločin, a ustanovení o zadržení a vydání

⁵⁴ Srov. Šolle, V.: *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*, str. 108-110

zločince. Řízení mohlo však probíhat i bez vzetí podezřelého do vazby, za tím účelem se udanému uděloval na jeho žádost glejt („klejt“, „Salvo Conductu“), podle kterého byl povinen se chovat, pokud se ale objevila obava z možného útěku, byl bez ohledu na glejt podezřelý zajištěn. Základem vyšetřování bylo „vyzdvižení skutku zločinnosti neb Corpore Delicti“ (čl. V.), které představovalo obstarání a zajištění důkazů. Zákoník zde podává poměrně podrobný popis postupů, projevů a znamení, na které je třeba se při vyšetřování jednotlivých zločinů soustředit. V rámci speciální inkvizice byly pak jednotlivé důkazy prováděny, přičemž základem se stal výslech obviněného. Ten měl být veden bez slibu milosti i bez hrozby mučení, otázky i odpovědi byly zaznamenávány a stávaly se součástí protokolu, resp. spisu. Na žádost obviněného mohl mu být povolen „zkušený právní přítel“ (čl. XII.), ale zpravidla byl k němu připuštěn až po provedeném výslechu, aby nemohl obviněného podporovat v zapírání a úskocích. Josefína se věnuje také výslechu svědků, přičemž stanoví, které osoby jsou nezpůsobilé být svědky. Obviněný nebyl oprávněn klást svědkům otázky, mohl pouze soudu předložit okolnosti ke své obraně. Soudce sám byl pak povinen posuzovat vše v neprospěch i ve prospěch obviněného. Pokud se obviněný nepřiznal, byla mu předestřena svědectví a další důkazy. Zákoník rozlišuje mezi obecnými a zvláštními důkazy, jež vyjmenovává a popisuje pro jednotlivé trestné činy, a představuje tak jakýsi návod, jak obviněného usvědčit. Přesto nemohlo být vždy přistoupeno k odsouzení či osvobození podezřelého, v takovém případě byl odsouzen k „útrpné otázce“. (čl. XVI.) Ne každý ale mohl být pod pohrůžkou útrpného práva tázán (zejména těhotné ženy, ženy v šestinedělí, hluchí, němí aj.), někteří směli být zavražďováni, ale k samotné tortuře se u nich přikročit nemohlo (např. nezletilí či tzv. „mdlí“ lidé - se sníženou přičetností), rovněž s ohledem na poranění či nemoc osoby se mučení buď odkládalo nebo smělo být prováděno

jen do určitého stupně. Osoby vyššího postavení byly tortury ušetřeny až na výjimku nejtěžších zločinů, osoby s dobrou pověstí se mohly očistit přísahou, jestliže důkazy proti nim byly nedostačující. Před mučením samým se předvedl sám mistr popravčí se svými mučícími nástroji a obviněný byl opětovně dotazován a napomínán k přiznání, pokud k němu nedošlo a nebyl mu udělen další čas na rozmyšlenou, přistoupilo se další den k mučení. Tortura měla pět stupňů – „vazba aneb šněrování“, „přiložení palečnic“, „pokud by se nemohlo užít palečnic a vržení na žebřík, pak železné boty“, „vhození na žebřík a sucha tažení“, „oheň“. (čl. XVI.) Zákon dále stanovil, co musí být při mučení pozorováno, co se zapisuje, jaké osoby mají být přítomny, aby tento prostředek nebyl tvrdší než sám trest, jenž za zločin hrozil.⁵⁵

Rovněž v trestním zákoníku Marie Terezie spočívalo těžiště procesu ve vyšetřovacím řízení. Požadoval, aby bylo vyšetřování vedeno náležitě podle práva, a to včetně správného obsazení - vyšetřující soudce znalý hrdebního řádu, 2 přísedící, kteří plnili funkci svědků, a zapisovatel. (čl. 20.) Vyšetřování představovalo „cestu k vyzvzdání zločince“, přičemž se rozlišovalo mezi předběžným vyšetřováním, které bylo zaměřeno na vyhledání a zjištění „zdržující se zlé cházky“, kdy zde ještě nebyla jistota o spáchaném skutku a o osobě pachatele, a vyzdvížením skutku („corpus delicti“). (čl. 25.) Základem bylo zjistit a opatřit důkazní prostředky, Tereziána stanovila postup pro jednotlivé trestné činy. Cílem bylo získat „zákonné potahy“, bez nichž nebylo možno přikročit k hrdebnímu odsouzení. Jednalo se o okolnosti, které spojovaly určitou osobu se spáchaným skutkem do té míry, že z toho mohlo být rozumně usuzováno, že ona osoba je pachatelem zločinu. Zákoník stanovil, z čeho se vyvozují, v čem spočívají, zda jsou bližší nebo vzdálenější, obecné - společné všem „přečiněním“

⁵⁵ Srov. Urfus, V.: Císař Josef I., nekorunovaný Habsburk na českém trůně, nakl. Libri, Praha 2004, str. 114-118

nebo zvláštní - jen pro některé zločiny. Tyto okolnosti musely být dokázány samy o sobě nebo skrze dva svědky, příp. jednoho svědka, pouhé podezření nebylo „zákonným potahem“, mohlo být pouze pomocným vodítkem. Cestu k vyšetřování otevíralo zpravidla udání, které nesmělo být „udávatelem“ na újmu, na žádost „udávatele“ pak mohla i jeho osoba zůstat v tajnosti. Pro případy, pro něž nebyla stanovena udávací povinnost, záleželo na osobě, zda udání učiní či nikoliv. Některé osoby byly až na výjimku určitých zločinů z udávací povinnosti vyjmuty, zejména manžel a pokrevní příbuzní pachatele. Pokud se následně potvrdilo, že udání bylo bezdůvodné a učiněné se zlým úmyslem, byl „udávatel“ přísně potrestán, pokud ale došlo k neodůvodněnému udání z „dobré horlivosti“, „udávatel“ trestán být nesměl. (čl. 28.) Co se týče vazby, platí zde obdobně to, co bylo řečeno u Josefiny, opět zde byly znevýhodněny „sprosté, neusedlé, toulavé osoby“, které mohly být vzaty do vazby bez dalšího. Vedle toho dovolovala Tereziana u menších „přečinění“ tzv. zaručení, které nahrazovalo vazbu a které mělo zajistit dostavení se osoby k soudu, bylo vyměřováno soudcem zpravidla ve formě zástavy či rukojemství. (čl. 29.) Podezřelá osoba mohla být také stíhána na svobodě, pokud jí byl na její žádost udělen glejt, ten nebylo možné vydat, jestliže se osoba již ocitla ve vazbě, skutek byl zřejmý a neschvěly ve prospěch podezřelého žádné důkazy nebo hrozil útěk podezřelého. Uděloval se jen pro určitý skutek a na stanovený čas. (čl. 50.) Po zadržení a následném prohledání zločince se přistupovalo k výslechu, Tereziana podrobně popsala, jak se prováděly. Výsledkem bylo, že osoba dokonale prokázala svou nevinu, přiznala se nebo jí byla vina prokázána - byla „přemožena“, v těchto případech se neprodleně přikročilo k právnímu posouzení, pokud osoba zapírala nebo přednesla námítky, které mohly být pravděpodobně pravdivé, pokračovalo se ve vyšetřování. (čl. 30.) Rozlišoval se „ouhrný vejtaž“, prováděný ihned po vzetí do vazby, kdy se bez dalších otázek poznamenalo

vyjádření zadrženého, a „pořádný vejtaž“, který následoval po řádné přípravě soudu na výslech. Po monologu podezřelého se mu kladly otázky, přičemž vše včetně otázek a odpovědí se zaznamenávalo do protokolu, který se nakonec přečetl a potvrdil. (čl. 31.) Jako podmínka pro uložení trestu se vyžadovalo „přiznání anebo potřebné přesvědčení“. Přiznání muselo být patrné, tedy nemohlo být dovozováno z mlčení či dvojsmyslů, muselo být podloženo zjištěnými a vysvětlenými okolnostmi, bylo důvodné, právní - dělo se před příslušným hrdelním soudcem a stálé, tedy obviněný potvrdil „vejtaž“ a přiznání neodvolal. Pro případy odvolání přiznání stanovila Tereziána zvláštní postupy pro jednotlivé případy. Pokud nebylo přiznání dokonalé, mohla být osoba odsouzena, jestliže bylo přesvědčení potvrzeno jiným způsobem, pokud zde ale navíc nefigurovaly žádné důkazy, pak se buď vůbec nepřikročilo k potrestání, bylo-li přiznání zcela jasně klamné, nebo pokud se předpokládala jeho pravdivost, došlo k dočasnému zastavení vyšetřování a po uplynutí stanovené doby, pokud se důkazy neobjevily, byla osoba z vazby propuštěna. (čl. 32.) Potřebné přesvědčení bylo získáváno zejména prostřednictvím svědků, pro úplný důkaz byli vyžadováni svědci dva, jeden svědek pak měl hodnotu polovičního důkazu. Tereziána upravila způsobilost svědků a provádění výslechu (čl. 33.), rovněž zakotvila tzv. „sčelení“, představující konfrontaci obviněného a svědka, obviněného a „udávatele“, svědků navzájem a pomocníků navzájem (čl. 35.). Pokud vyšetřování probíhalo, nepovoloval se obviněnému „právní přítel“, obviněný ani nemohl klást otázky svědkům, pouze mohl uvádět okolnosti, na které se pak soud mohl svědka dotázat, byl oprávněn uvádět na svou obranu okolnosti k zaznamenání a projednání. (čl. 36.) Trestní zákoník Marie Terezie ještě stále připouštěl torturu (útrpný dotaz), kterou definoval jako „právní donucující prostředek, aby zapírající zločinec, který strany spáchaného skutku silně stížen jest, v nedostatku auplného důkazu

k přiznání přiveden, aneb od na něho padajícího podezření a potahu očištěn byl". Před mučením samým bylo nutné vydat rozhodnutí o tom, zda jsou důkazy pro útrpný dotaz dostatečné, v jakém stupni má mučení probíhat a na co má být obviněný tázán. Torturu bylo možné použít pouze v případě, kdy hrozil některý z hrdelních trestů, v ostatních věcech mohlo být mučením pouze vyhrožováno, některé osoby byly rovněž od mučení osvobozeny. Před mučením byl obviněný vyzván k vyjvení pravdy po dobrém, pak během mučení byl dále napomínán, aby pravdu vyznal. Mučení mělo několik stupňů - „palečnice“, „vázání aneb šněrování“, „natažení aneb skřípec“ a „ohěň“, tzv. španělské boty nepředstavovaly zvláštní stupeň, ale používaly se namísto jiného, který nemohl být přiložen, a to pouze u mužů. Příslušný stupeň se odvozoval od povahy přečinění, osoby obviněného a okolností případu, měl jim být úměrný. Každé vyřčení obviněného mělo být zaznamenáno, začínal-li se obviněný doznávat, muselo se s mučením přestat, navíc se neměl útrpný dotaz opakovat více než třikrát. Pokud došlo k přiznání, po několika dnech se obviněný předvedl před soud, kde své přiznání potvrdil, pokud ovšem nepotvrdil a znovu se již nemučilo, věc se také připravila ke konečnému vynesení ortele. (čl. 38.) Tereziana navíc obsahovala i instruktivní zobrazení a konkrétní popsání jednotlivých stupňů tortury v několika přílohách, které byly součástí zákoníku. (viz. příloha č. 6 pro „palečnice“)

Podle Všeobecného řádu soudního hrdelního Josefa II. byla vrchnost povinna zpravidla na základě oznámení bez prodlení zjistit povahu spáchaného skutku a začít zločin („hrdelní provinění“) šetřit, zjišťovat stopy včetně provedení ohledání, povolát osoby k podání zpráv o zločinu, provést výslech a zaprotokolovat všechna vyznání, která byla při výslechu učiněna, takovýto výslech byl výslechem úhrnným, byl proveden ihned po zadržení, dodání zločince. Pokud zadržený odmítal spolupracovat, byl bez dalšího předán hrdelnímu

právu, jinak musel být odveden k soudu od vrchnosti do 24 hodin. Vyšetřování prováděl komisař kriminálního soudu (kap. VI.), od něho byl také přijímán podezřelý do vězení. Řád zde podrobně popisuje pobyt ve věznici, požadavky na cely, chování žalávníků, zajištění a stravování, šacení držené osoby, podává dokonce i řešení pro případ nemoci vězně. (kap. V.) K výslechu se mělo přikročit nejdéle za tři dny ode dne odevzdání zločince k hrdelnímu právu, komisař byl oprávněn radit se soudcem i s celým úřadem, mohl výslech opakovat, na druhou stranu byl odpovědný za případné průtahy, byl povinen přizvat k výslechu dva úředníky jako svědky, rovněž měl zajistit tlumočníka, jestliže vyšetřovaná osoba mluvila jazykem, kterému nikdo z hrdelního práva nerozuměl. Výslech se zaznamenával do protokolu včetně pokládaných otázek, vyšetřovanému pak bylo čteno, co se zapsalo po každé otázce s odpovědí. Soudce mohl nechat posoudit lékařem, zda vyšetřovaný není smyslů zbavený. Pokud byl vyšetřovaný při výslechu „tvrdošíjný“ a odmítal vypovídat, byl nejprve napomenut spolu s upozorněním, že mu může být uložen kárný trest, neprospělo-li to, byl trestán bitím holí. Torturu již Všeobecný řád soudní hrdelní nezavedl. Po skončení výslechu měl vyšetřovaný ještě další tři dny na to, aby předestřel skutečnosti ke své obraně. (kap. VII.) Zločin a okolnosti s ním spojené byly považovány za prokázané, jestliže se vyšetřovaná osoba při úhrnném výslechu nebo při výslechu u soudu přiznala, ovšem za podmínek, že byla při smyslech, sama vypověděla, jak se věc udála, nestačilo jen přisvědčovat na otázky, navíc všechny okolnosti případu měly být navzájem v souladu. Písemné přiznání bylo považováno za důkaz jen tehdy, jestliže obviněný následně ústně potvrdil, že je psáno jeho vlastní rukou. Případné popření učiněného přiznání nemělo vliv na řízení, ledaže by vyšetřovaná osoba prokázala, že původně byla k nepravdivému vyznání donucena, takové přiznání pak nemělo hodnotu důkazu. (kap. VIII.) Dalším významným důkazním prostředkem byl výslech

svědků. Ten byl veden před soudem tehdy, jestliže během vyšetřování před vrchností nedošlo k „vyzdvižení skutku (corpus delicti)“ z důvodu, že svědci vypovídali neurčitě nebo některé osoby nebyly vůbec vyslyšeny, nebo se dodatečně objevily nové skutečnosti. Osoby byly povinny se dostavit na předvolání pod hrozbou pokuty či tělesného trestu. Obdobně jako u předcházejících zákoníků byly některé osoby z povinnosti svědčit vyjmuty až na zločin „uražené velebnosti Pána země“ či zrady vlasti, jednalo se o pokrevní příbuzné a manžela. Dále řád hovoří také o osobách neschopných podat svědectví, mezi které se řadily osoby, kterým neumožňoval vypovídat jejich zdravotní či duševní stav, společníci zločinu, sám původce zločinu, osoba mladší dvanácti let, osoba „ve velkém nepřátelství s vyšetřovaným“ a konečně osoba, která v dané věci již uvedla nepravdivé skutečnosti. Pro případ rozporu ve výpovědích bylo možné použít konfrontaci. (kap. IX.) Vedle takto získaných důkazů bylo zapotřebí také porovnat všechny okolnosti případu svědčící proti vyšetřovanému, řád stanovil, jaké okolnosti je třeba porovnávat při vraždě a při jiných zločinech. Nadání, pověst či veřejné zdání nemohlo za důkaz sloužit, osobní přesvědčení soudce jen tehdy, pokud ten složil svůj úřad a vystoupil jako svědek. (kap. X.) Nevina již nemohla být potvrzována očisťující přísahou vyšetřovaného. (kap. XI.)

Trestní zákon z r. 1803 pojednával o vyšetřování zločinů a o dalších stadiích řízení ve svém I. díle, II. částce. Řízení týkající se těžkých policejních přestupků bylo upraveno samostatně ve II. díle, II. částce zákoníku. I v tomto zákoníku byl důraz kladen na vyšetřování zločinu, které se dělilo na předběžné a řádné. Předběžné vyšetřování spočívalo v pátrání po zločinu a po zločinci. Úředníci hrdelního práva byli povinni jednat s cílem odhalit zločin, a to jakmile se o zločinu dozvěděli na základě zpráv, udání nebo z vlastní činnosti. Dále měli bezodkladně zjistit povahu zločinu, jeho

skutkovou podstatu, což zahrnovalo obstarat všechny skutečnosti související se spáchaným skutkem včetně možných důkazů, vyvodit, zda je čin zločinem, zda se zde vyskytly přitěžující či polehčující okolnosti, zda se má zločinec vyšetřovat, jestli okolnosti ukazují na další účastníky zločinu, vyměřit případnou škodu, vyslechnout svědky k podání zpráv o případu. K „vyzdvižení skutku“ musely být vždy přizvány „dvě osoby právní neb sice důvěrnosti hodné“. Vše se zaprotokolovalo. (§ 226-257) Aby se mohlo přistoupit k vyšetřování osoby podezřelé, bylo zapotřebí existence takových zjištěných okolností, které ukazovaly pravděpodobnost spáchání zločinu touto podezřelou osobou, ta pak byla obviněna jakožto pachatel. (§ 258-280) Následovalo vzetí do vazby spolu s předběžným výslechem, o kterém byl také sepsán protokol. (§ 281-306) V zákonem stanovených případech prováděla některé úkony místní politická vrchnost, ta měla zejména oznamovací povinnost ohledně spáchaného skutku, dále byla povinna se v naléhavých případech ujmout pátrání, které nemohl příslušný soud pro velkou vzdálenost urychleně provést sám, rovněž z tohoto důvodu spolupracovala při odhalování a zjišťování zločinu a jeho pachatele, byla oprávněna zadržet zločince při činu, zajistit ho a následně předat soudu, prováděla předběžný výslech obviněného před jeho odesláním, byl-li soud vzdálen více než dvanáct hodin cesty, dále z důvodu vzdálenosti vyslýchala i svědky. Cílem řádného vyšetřování bylo zjistit vinu či nevinu obviněného, aby mohl být vynesena ortel, dále vyšetřit a vyjevit případné spoluvíniky a účastníky zločinu a opatřit náhradu škody. Mělo být rychlé, zvláště pak u zločinů, jež vzbuzovaly velké pohoršení mezi lidmi. Všechny úřady byly povinny spolupracovat. Nezbytnou náležitostí každého řízení bylo vedení „dennopisu“, představujícího jakýsi deník vyšetřované osoby označený příslušným číslem. (§ 334-347) Obviněný byl zpravidla vzat do vazby, zákoník pak popisoval dění ve vězení od jeho vybavení přes zacházení s uvězněným včetně jeho stravy, ošacení,

péče o zdraví až po vedení vězeňského protokolu. (§ 307-333) V tomto stadiu řízení probíhal řádný výslech obviněného, na který měla být provedena potřebná příprava. Nemusely být již znovu probírány všeobecné otázky, které byly v důsledku úhrnného výslechu nepochybné. Zaměřil se především na zvláštní otázky, dotýkající se specifických okolností případu, aby obviněný vyjevil pravdu o věci se všemi jejími okolnostmi. Výslechu byly přítomny osoby, které se účastnily výslechu úhrnného. Zákon stanovil postup soudu včetně vedení protokolu o výslechu. Jestliže vše, co patřilo podle zákona k vyšetřování bylo zjištěno nebo zde již nebyla naděje, že by mohlo být získáno něco dalšího, výslech byl ukončen. I zde byla dána obviněnému tři denní lhůta pro uvedení skutečností o jeho nevině. (§ 348-373) Dalším významným důkazem byly výpovědi svědků, pro výslech platila téměř shodná pravidla jako v případě Všeobecného řádu soudního hrdebního, odchylku představovalo např. to, že svědeckou přísahu nemohla vykonat osoba, která nedovršila čtrnáctý rok věku. Obdobně zakotvila i institut konfrontace. (§ 374-395) Před přistoupením k rozhodnutí ve věci samé bylo třeba pečlivě rozvážit a zhodnotit provedené důkazy. Pokud byly důkazy obviněným, které proti němu směřovaly, vyvráceny, byl považován za neviněného. Přiznání představovalo právní důkaz, pokud mělo určité vlastnosti, zejména bylo učiněno při smyslech, jasně a určitě, bez návodných otázek aj., přesto musely být vyšetřeny všechny okolnosti zločinu. Přiznání získané nedovolenými prostředky, slibováním, vyhrožováním nesmělo být jako důkaz přijato. Za splnění stanovených podmínek byly důkazem vyznání svědků, a to dvou svědků, v některých případech pouze jednoho, záznamy učiněné soudem či vrchností v protokolu, veřejné listy a spisy co do svého obsahu, výsledky konfrontace. Muselo být dokázáno, že skutek byl opravdu spáchán a byl doprovázen určitými okolnostmi, jež do sebe navzájem zapadají a stanovené skutečnosti

dokazují. Každý důkaz tak měl být hodnocen ve spojení s celým vyšetřováním. (§ 396-414) ⁵⁶

6.3. Nálezací řízení a ukončení procesu

Druhé základní stadium trestního procesu představovalo nálezací řízení. V případě Nového útrpného řádu Josefa I. spočívalo de facto ve vyhlášení (vynesení) ortele, neboť řád rozlišoval jako hlavní stadia generální a speciální inkvizici. Poté následovalo vykonání ortele, ledaže byla povolena apelace nebo žádost o milost. (čl. XX., XXI.) V souvislosti s ukončením řízení se řád detailně zabýval náklady řízení a soudními mzdami a platy, zaváděl a stanovoval nové taxy. (čl. XXII., XXIII.)

Všeobecný hrdební právní řád Marie Terezie spatřoval nálezací řízení zejména ve vynesení ortele, při kterém muselo být přítomno nejméně sedm soudců zběhlých v hrdebních věcech, již museli splňovat další stanovené předpoklady, pokud tomu tak nebylo a soud nebyl řádně obsazen, pak se po ukončení vyšetřování zaslal spis vrchnímu soudu k rozhodnutí v dané věci. (čl. 20.) ⁵⁷ Před vynesením ortele musely být přečteny všechny spisy. Při přednášení se vyjevilo, jak má být s vyšetřovaným naloženo, zda-li byl obviněný úplně zproštěn viny nebo propuštěn z vazby pro nedostatek pádnějších důkazů nebo konečně odsouzen k trestu. (čl. 39.) Ortel byl následně písemně vyhotoven, obsahoval identifikaci soudce, vyšetřovaného, „obžalobníka“, dále spáchaný trestný čin a uložený trest. (čl. 40.) Odsouzenému byl ortel bezodkladně vyhlášen i se způsobem trestu. Pro případ, že byla osoba odsouzena jen na podkladě přiznání, byla ještě jednou opětovně stran spáchaného skutku tázána, to nemuselo být aplikováno, jestliže se

⁵⁶ Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předběžné v českých zemích, str. 113, 114

⁵⁷ Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předběžné v českých zemích, str. 112

vyšetřovanému neukládal hrdeční trest. Vyhlášený ortel se ihned vykonával, někdy ovšem došlo k zastavení řízení (byla dokázána nevina, udělena milost aj.) nebo k dočasnému odložení výkonu ortele z důvodu těhotenství, těžké nemoci, malomyslnosti a dalších. (čl. 41.) V útrpných věcech Tereziana nedovolovala odvolání, ale připouštěla vyjma případu stanného práva „rekurs neboli ucházku“, kterou musel učinit sám odsouzený, nebylo zásadně povoleno, aby se za něho „ucházel“ někdo jiný. V některých případech se výkon ortele zatímně pozastavil, a to pokud byl uložen hrdeční trest, „vymrskání“ či „vypálení cejchu“ (právě v těchto případech mohly „ucházku“ podat i jiné osoby, zejména rodina), podmínkou bylo dodržení lhůty dvakrát 24 hodin od vyhlášení ortele, u ostatních se výkon ortele nezastavoval. Příslušné spisy byly zaslány vrchnímu hrdečnímu právu, který „ucházku“ směl odepřít nebo připustit, přičemž posuzoval, zda je pokračováno zákonně, zda-li je ucházející se osoba milosti hodna a jsou zde příčiny, které obvykle k omilostnění vedou. Své dobrozdání zasílal pak soud k nejvyššímu místu. (čl. 42.) Poměrně podrobně se Tereziana věnuje samotnému výkonu rozhodnutí a nákladům řízení.

Řízení nalézací dle Všeobecného soudního řádu hrdečního Josefa II. bylo představováno vynesemím ortele a jeho vyhlášením. Mělo následovat za osm dní po skončení vyšetřování, u těžších případů za třicet dní. Tomuto řízení byli přítomni nejméně tři zkušení soudci znalí trestního práva. Právní úředník - komisař, který vyšetřování vedl, přichystal pro účely vynesení ortele zdání o případu, které zde přednesl, tento přednes představoval výjimku z tajnosti a písemnosti řízení. Řád stanovil, co má rozsudek jako výsledek porady soudcovského sboru obsahovat. Ortel osvobozoval, odsuzoval k trestu nebo ukončoval vyšetřování pro nedostatek důkazů. (kap. XII.) Následně byl ortel v případě odsuzujícího rozsudku bez dalšího vyhlášen a vyplněn, jestliže ovšem nedošlo

k dočasnému odkladu z důvodu příslušnosti odsouzeného k určité skupině osob (smyslů zbavené osoby, těhotné, těžce nemocní, osoby zastávající určitou funkci či úřad aj.) nebo z důvodu revizního řízení před vrchním hrdebním právem na základě „rekursu“ nebo žádosti o udělení milosti. (kap. XIII.)⁵⁸ Ucházení se („rekurs“) mělo své místo jednak proti ortelům nižších práv hrdebních, které mohly být vyhlášeny a vyplněny bez předběžného předložení k vrchnímu hrdebnímu právu, jednak proti ortelům vrchních hrdebních práv, jimiž byl ortel práva nižšího zostřen. Ucházet se mohly vedle samotného odsouzence také další osoby (pokrevní příbuzní, manžel, vrchnost za svého poddaného a další). „Ucháзка“ se musela učinit po ohlášení ortele do doby než „vejde mezi lid“ nebo odsouzený započne pít trest, nejdéle do osmi dnů. Spisy se předávaly k rozhodnutí vrchnímu hrdebnímu právu, resp. Nejvyššímu úřadu soudnímu dvorskému. Ortel nesměl být vykonán do doby, než od soudu vyšší instance přišlo konečné rozhodnutí. „Ucháзка“ byla buď „zavrhnuta“, nebo byl ortel soudu nižšího stupně změněn. Trest ale nikdy neměl být zostřen. (kap. XIV.) Žádost o udělení milosti mohly podat osoby, které směly učinit „ucházku“, a to vždy k tomu hrdebnímu právu, které vyneslo ortel. Rozhodovaly o ní jednak nižší soudy v případě ortelů, které směly samy vyhlásit a vykonat, jinak vrchní práva, příp. u některých deliktů Nejvyšší soudní dvorský úřad. Důvodem pro její udělení bylo zejména vyjevení ukrývajících se zločinců, zasloužilost odsouzeného či jeho rodiny nebo chování odsouzeného po čas trestu. (kap. XVI.) Novou úpravu oproti starším řádům zde představovala kapitola, jež pojednávala o obnovení řízení, jestliže se v již ukončené věci objevily nové skutečnosti. Proces byl za splnění zákonem stanovených podmínek v takovém případě opět otevřen a rozhodovalo právo, které původně ortel vyneslo, přičemž se řídilo ustanoveními upravujícími obecně řízení

⁵⁸ Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předběžné v českých zemích, str. 113

před soudem prvního stupně. Proces byl obnoven buď z úřední moci nebo na návrh osoby, která byla vyšetřována, ale nebyla uznána za nevinou, aby mohla prokázat svou nevinu. (kap. XVII.) Také řád Josefa II. upravil relativně podrobně náklady řízení a pravidla jejich poskytování včetně počtu krejcarů a zlatých, které byly jako náhrada vydávány.

Nalézací řízení dle Knihy práv nad přečiněními hrdebními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky následovalo také do osmi dnů po skončení vyšetřování a ve složitějších a závažnějších případech do třiceti dnů. I zde se kladl důraz na správné obsazení soudu, ortel tak mohl být vynesena za přítomnosti tří soudců, kteří byli uznáni za způsobilé ve věcech hrdebních vrchním právem, dvou přísedících a písaře. Pokud takové obsazení nebylo možné zajistit, musela se věc odeslat k vynesení ortele k hrdebnímu právu v hlavním městě nebo jinému správně obsazenému hrdebnímu soudu příslušné země. Podkladem pro rozhodování byl vyšetřovací deník společně se všemi protokoly a dalšími dokumenty ve spisu. Po přednesu soudce - zpravodaje se hlasovalo. Ortel byl přijímán většinou hlasů. Předseda hlasoval jako poslední, při rovnosti hlasů pak rozhodoval právě jeho hlas, pokud měl sám předseda ještě jiný odlišný názor, byl přijat ten návrh, který se mu nejvíce podobal, jestliže byl jeho názor zcela jiný, došlo k opětovnému dotazování, pokud ani to nevedlo k výsledku, byl vynesena mírnější ortel. Zákon stanovil obsah ortele, jeho zaprotokolování a vyhotovení písařem s podpisy všech soudců, dále situace, kdy se před vyhlášením ortele věc předkládala vrchnímu právu („důležitost“ zločinu či trestu, zapírající zločinec) nebo Nejvyššímu úřadu dvorskému (v případech některých trestných činů jako „zrada vlasti“, „uražení Pána země“, „zlé užívání moci úřední“ aj., nebo pro případ uložení trestu smrti nebo doživotí) či dokonce pánovi země (uložení trestu smrti a současně Nejvyšší dvorský úřad

nalezl důkazy ke zmírnění trestu či omilostnění). Ordelem bylo rozhodnuto o nevině a zproštění nebo o vině a odsouzení nebo o dočasném zastavení vyšetřování vzhledem k nedostatku důkazů, aniž bylo podezření zcela vyvráceno. V prvním případě nebyl spáchaný čin vůbec považován za zločin nebo byly skutečnosti a důkazy svědčící proti obviněnému během vyšetřování zcela vyvráceny. V odsuzujícím rozsudku byl obviněný uznán vinným a byl mu přesně vymezen trest co do délky, druhu i způsobu provedení. (§ 415-444) Ortel, jestliže nebyl předkládán revizním stolicím, byl neprodleně vyhlášen a vykonán, ledaže byl podán „rekurs“. (§ 445-461) „Rekurs“ („ucházení se o pomoc k ouřadu vyššímu“) směřoval proti ortelům hrdelních práv, které mohly být vyhlášeny a vyplněny bez předchozího předkládání vrchnímu hrdelnímu právu nebo proti ortelům práva vrchního, kterými byl zcela osvobozující ortel hrdelního práva změněn na zastavení řízení nebo odsuzující rozsudek zosťven. Vedle odsouzence mohl být uplatněn jeho pokrevními příbuznými, manželem, poručníkem, případně vrchností. Vrchní právo, resp. Nejvyšší dvorský úřad rekurs buď zamítlo a ortel potvrdilo, nebo právně vadné řízení zrušilo a zjednało odškodnění nebo ortel zmírnilo. V žádném případě nesměl být ortel změněn v neprospěch obviněného. (§ 462-470) Rovněž tento zákoník umožňoval obnovu vyšetřování, vyskytli-li se nové důkazy proti obviněnému po vynesení ortele do uplynutí zákonné promlčecí doby, které, kdyby byly známy během řádného řízení, by způsobily odsouzení obviněného nebo odsouzení k těžšímu trestu, než který byl uložen. Nové vyšetřování prováděl zásadně soud, jenž vynesl původní ortel. (§ 471-481) O nákladech řízení pojednával § 526 až 539 zákona.⁵⁹

⁵⁹ Srov. Šolle, V.: Trestní soudnictví předběžné v českých zemích, str. 115-118

6.4. Poznámka o zvláštních druzích řízení

Tyto trestní řády obsahovaly zpravidla také samostatnou úpravu pro některá zvláštní řízení. Jednalo se o řízení proti nepřítomným a řízení pro případ stanného práva. Vedle toho zásadně umožňovaly v rámci vedení řízení proti pachateli rozhodnout o povinnosti nahradit škodu poškozenému, jenž mu byla způsobena trestným činem.

Josefína se zabývala problematikou postupu soudu pro případ útěku zločince ve svém článku VII.. Tereziana pojednávala o náhodné i úmyslné nepřítomnosti pachatele. Pokud se takovou osobu nepodařilo dostihnout, došlo k předvolání skrze veřejnou vyhlášku, její jmění bylo zastaveno až na výživu její rodiny, následně byl proti ní vyhlášen ortel. Pro případ že osoba byla později dostižena, dostavila se, v řízení se pokračovalo novým vyšetřováním. (čl. 48.) Obdobně upravil tuto problematiku trestní řád Josefa II. (kap. XVI.), který ukládal výslovně spolupráci veškerých vrchnostenských úřadů při pronásledování zločince. Trest, jenž byl na základě ortele proti nepřítomnému prohlášen, „ležel“, to ale neplatilo pro trest propadnutí majetku a ztrátu šlechtictví. Podobnou úpravu obsahoval také trestní zákon Františka I. (§ 482-499). Výjimku z pokračování řízení proti nepřítomnému u něho představovala situace, kdy obviněný nemohl být dopaden žádným způsobem, tehdy se řízení zastavovalo, avšak pokračovalo se, jestliže se jednalo o známý a sledovaný případ nebo takové zastavení by mělo v daném případě jiné škodlivé následky. (§ 482-499)

Podle stanného práva bylo pokračováno v případě „kdy se silně rozmáhalo zlo“ (čl. 49. Tereziany), při povstáních a bouřích, při rozmáhání se trestné činnosti v oblasti - loupeží, vražd, zhářství

(kap. XVIII. trestního řádu Josefa II., § 500-513 trestního zákona Františka I.). Účelem bylo, aby byl zločinec v co nejkratší době souzen a odsouzen za trestný čin náležející do stanného práva a jemu uložený trest ihned vykonán. Celé řízení pak muselo být skončeno podle Tereziánsky do tří dnů, podle trestního řádu Josefa II. do 24 hodin a dle trestního zákona Františka I. do 40 hodin. Bezodkladně pak následovalo vykonání trestu, kterým byl trest smrti „provazem“, příp. dle trestního zákona Františka I. tělesný trest vzhledem k menší účasti na povstání. Pokud osoba nemohla být v této době usvědčena a nebyla prokázána ani její nevina, byla věc předána hrdebnímu právu k pokračování v řádném řízení.

III. Závěr

Trestní zákonodárství 18. století představovalo významnou kapitolu ve vývoji trestního práva hmotného i procesního. Toto období bylo bohaté nejen na množství vydaných trestních zákoníků a řádů, ale především co do zakotvení nových významných myšlenek a zásad v oblasti trestního práva a naopak postupného opouštění zastaralých feudálních principů. Na trestních zákonících lze velmi dobře spatřovat vývoj systematiky trestných činů, jak se proměňoval pohled na závažnost jednotlivých deliktů, jak některé z nich mizely a jiné se nově objevovaly. Velkým přínosem bylo nepochybně postupné zmírňování původně velmi nehumánních a krutých trestů. Mezník pak představovalo vyjádření zásady „nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege“ v trestním zákoníku Josefa II.. Dlouhý kus cesty urazilo zákonodárství v oblasti dokazování, kde bylo upuštěno od tortury. Obviněnému byla umožněna obrana včetně revize vydaného rozhodnutí. Přesto nedošlo k souměrnému vývoji v oblasti trestního práva hmotného a trestního práva

procesního. Přes učiněné pokroky zůstalo řízení založeno na zásadách, které jsou z dnešního pohledu především vzhledem k nezadatečnému právu na spravedlivý proces nepřijatelné, krok ke změně v této oblasti přinesla až revoluce 1848, ale fakticky byla uskutečněna až koncem 19. století. V průběhu 18. století došlo také ke zkvalitnění a zjednodušení organizace soudnictví, přestože tento postup probíhal nesoustavně a podléhal různým tlakům. Znamenal rapidní snížení počtu soudů z téměř čtyř seti na pouhé dvě desítky, rozdělení trestní pravomoci mezi soudy, které rozhodovaly o trestných činech, a politické úřady, jimž byla k projednání svěřena agenda přestupků. Byl opuštěn princip personalty práva, a soudy se tak pro příště staly příslušné bez ohledu na příslušnost k určitému stavu. Soudci museli mít předepsané vzdělání, soudům pak bylo stanoveno povinné obsazení, byla zajištěna kontrola rozhodování díky instančním postupům v rámci soudní soustavy, a to vše s cílem odstranit libovůli soudců a zkvalitnit rozhodování a tím i soudnictví jako celek. Trestní právo 18. století se tak stalo nezbytným přechodem mezi středověkým a moderním pojetí trestního práva.

Seznam použitých pramenů a literatury:

1. Constitutio criminalis Josephina (Nový útrpný hrdební řád Josefa I.), 1707, (Národní archiv, IVA 811)
2. Constitutio criminalis Theresiana (Všeobecný hrdební právní řád), 1769, (knih. PFUK EE-533, 194/82)
3. Práva všeobecná nad proviněními a jejich trestmi (Allgemeines Strafgesetz über Verbrechen und deren Bestrafung), 1787, (knih. Národního muzea, 6A42)
4. Všeobecný řád soudní hrdební (Allgemeine Kriminal - Gerichtsordnung), 1788, (knihovna Národního muzea 100d12)
5. Kniha práv nad přečiněními hrdebními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky, 1803, (knih. Národního muzea, 72c300)
6. Adamová, K., Riegerová, B., Skřejpková, P., Soukup, L., Šouša, J.: Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938, LexisNexis s.r.o., 2005
7. Hora, P.: Toulky českou minulostí 3, BARONET, Praha 1994
8. Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné, Linde Praha, a.s., 2005
9. Jelínek, J.: Trestní právo procesní, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003
10. Kindl, V.: Trestní ochrana pojmu „Bůh“ v rakouských kodifikacích 18. a 19. století, Veřejná správa a právo, Pocta prof. JUDr. Dušanu Hendrychovi, CSc. k 70. narozeninám, C.H.Beck, 1997

11. Malý, K. a kolektiv autorů: Dějiny českého a československého práva do roku 1945, 2. upravené vydání, LINDE Praha a.s., 1999
12. Roučka, B.: Poznámky k mapě hrdebních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století, Právněhistorické studie III, Československá akademie věd, Praha 1957
13. Stupecký, J.: O českých překladech pořizených v souvislosti s kodifikací rakouského práva civilního, Časopis Musea království českého, 1903, ročník LXXVII., red. Kvapil, F. a Zibrť, Č.
14. Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII., nakl. ORBIS, NÁR. PODNIK, Praha 1962
15. Urfus, V.: Císař Josef I., nekorunovaný Habsburk na českém trůně, nakladatelství Libri, Praha 2004
16. Vlček, E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a na Slovensku, Masarykova univerzita, Brno 1993
17. Vojáček, L.: Urážky, pomluvy a nactiutrhání, EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., Praha 2006

Příloha č. 1 – Constitutio criminalis Josephina (obsah)

Články:

- I. Co soud práva útrpného neb hrdelního práva jest a na jaký způsob veden býti má.
- II. Kterak právo hrdelní obsazené býti má, spolu způsobem neb formulí přísahy přísedících.
- III. Co a jak po spáchané zločinnosti jak v žalobním (které místem exprivilegio, vel exemptione dovoleno jest) tak taky vyhledávajícím právé dáti, a pokračovati se má?
- IV. O skutečném jímání a ujišťování udaného.
- V. O vyzdvižení skutku zločinnosti neb Corpore delicti, spolu způsobem neb formulí přísahy.
- VI. Jak pořádný Examen, neb dotaz s jistěncem konati se má.
- VII. Kterak právo vyhledávajícím se chovati má, když zločinec utekl, aneb udání společných před rukami nejsou.
- VIII. O průvodu zločinnosti, byť by zločinec skutečně jat byl, neb ne.
- IX. O vyslýchání svědkův.
- X. Které osoby svědomí dáti mohou?
- XI. O bezpečném průvodu neb klejtu, de Salvo Conductu.
- XII. Kdy a jaké obrany, neb odpovědi z jistěnci se dovolují.
- XIII. O obtížnosti z jistěnce.
- XIV. Jakým způsobem provedené vyhledávající akta, neb spisy, spolu s žádáním poučení královskému vrchnímu právu odeslána býti mají?
- XV. Kterak z jistěnců v vězení držán, a chován býti má?
- XVI. O právu útrpném.

- XVII. O potazích neb okolostojičnostech zločinnost zmenšujících.
- XVIII. O potazích neb okolostojičnostech pokutu zmenšujících.
- XIX. Jakým způsobem zločincové podle zasloužilosti, a jich okolostojičnosti ztrestáni býti mají?
- XX. O Executi, a skutečném po nálezích, utvrzených trestání, a pokutování.
- XXI. O vzatém odvolání, a pohledávání milosti.
- XXII. O nákladech a outratách v hrdelních a utrpných rozepfech.
- XXIII. O mzdě a platu soudních.

Příloha č. 2 – Constitutio criminalis Theresiana (obsah)

Díl I. O hrdelním pokračování.

Články:

1. O přečiněních vesměs.
2. O hrdelních příběhách vůbec, a o jejich rozdílu.
3. Kterak, od koho, aneb proti komu zločinnost páchaná bývá?
4. O trestách vesměs.
5. O ouhlavních neboližto hrdelních trestách.
6. O životních neboližto tělesných trestách.
7. O kromřádných, a vzvolných trestách.
8. O peněžitých pokutách.
9. O vtažení, aneb odnětí jmění.
10. O bezčestnosti.
11. O okolostojičnostech, které samý skutek zmenšují, následovně trest změlňují.
12. O okolostojičnostech, které skutek stížují.

13. Zdaliž, a jak úsilí skutku trestati se má?
14. Co se má pozorovati, když rozličný zloskutkové spolu se setkají?
15. Kterak tresty pomíjejí, a přetrvávají?
16. O zaletnění trestu.
17. O zemo - knížecím prominutí, a zdvižení hrdelního pokračování.
18. O krevním, aneb hrdelním právu vesměs.
19. O pravomocnosti v hrdelních věcech, a spolu o jejich oučinkách.
20. Kterak hrdelní práva jak při vyšetřování, tak při vynášení ortele osazená, a způsobená, též jak s vedením Protokolu, neboližto záznamu pokračováno býti má?
21. O vyjmutých zločinných příběhách, v kterých podřízená hrdelní práva k svobodnému odsouzení přikročiti nemohou.
22. O vrchním právu v hrdelních věcech.
23. O tvarách hrdelního jednání.
24. O hrdelním obžalování.
25. O vyšetřujícím, aneb vyhledávajícím sporu.
26. O vyzvidání, zdaliž skutek skutečně se stál, aneb o skutku zločinnosti.
27. O potahách vesměs, pak obzvláště o obecných potahách k zvláštní vyšetřujčnosti.
28. O vyzrazení zločince, aneb o udání.
29. O vazebním zjištění, a k tomu potřebných potahách.
30. Co po zjištění činiti se má?
31. O pořádném vejtazu, a otázkách.

32. O přiznání zločince, a o téhož odvolání.
33. O důkazu zloskutku skrze svědky.
34. Zdaliž, a kterak zločinec ještě jináče ze zloskutku přemožen býti může?
35. O sčelení.
36. Kdy, a jaké obhájení vyšetřovancům připustiti se má?
37. Co po skončení vyšetřujčnosti činiti se má?
38. O dostatečných příčinách, a potahách k útrpnému dotazu, též kdy, proti komu, a kterak se předsevziti má?
39. O útrpném orteli.
40. O vyhotovení ortelu.
41. O vyhlášení ortele.
42. O rekursu, neboližto ucházce v hrdelních věcech.
43. O vykonání ortele.
44. O pohřbu ve vězení zemřelých, aneb odpravených zločinců.
45. O statku zločinců.
46. O ursedách, neboližto zárukách.
47. O některých obzvláštních způsobách útrpného jednání.
48. O útrpném sporu proti nepřítomným, a zběhlým zločincům.
49. O stanném právu.
50. O bezpečným glejtu.
51. O očišťujícím sporu.
52. O žalářích a šatlavách.
53. O mistru popravním, neboližto katu, a o popravním místu.
54. O hrdelních outratách.

Díl II. o hrdelních přečiněních obzvláště, a jejich trestách.

Články:

55. Předšetření, aneb uvedení k druhému dílu.
56. O rouhání, neboližto o zlolajčnosti proti Bohu.
57. O odpadnutí od křestianské víry.
58. O kouzelnictví, čarodejnictví, hádačství, a těm podobným.
59. O klamném přísahání, o křivopřísežství.
60. O zrušení, neboližto protržení záruky.
61. O zloskutku uražení světské velebnosti, a prozradě země.
62. O pozdvižení a rozbroji.
63. O falšování mince, a co do toho vbíhá.
64. O nepřislušném, a nepočestném služby hledání.
65. O uplácení soudců, a úředních osob.
66. O vyzrazení radních, a úředních tajností.
67. O soudcích, a úřednících, kteří svého úřadu k pomstě a vynutkání peněz zcestně užívají.
68. O soukromých osobách, které, aby od někoho něco vynutkali, sebe za úřední osoby klamně vydávají, aneb k tomu konci sic něco klamného předstírají.
69. O nevěře právních přítelů, a plnomocníků, jenž ke škodě svých stran jednají.
70. O oných, kteří soukromá, a vlastnomocná vězení držejí.
71. O těch, jenž z vězení se vylamují, a o jejich pomocnících.
72. O těch, jenž všeliký falše páchají.
73. O veřejném násilí, o oných násilných vejstupkách, které obecné bezpečnosti vstříc stojí.

74. O chlipnosti proti přirození.
75. O krve zprznění.
76. O násilném smilstvu.
77. O cizoložství.
78. O dvojnásobném manželstvu.
79. O násilném odvedení ženských osob.
80. O svodnictví.
81. O obecném kúrevství, a jiném nepřislušejícím smíšení.
82. O tělesném smíšení s nevěřícími, a o jiných těžkých smilstva příběhách.
83. O vraždě, poranění, a jiných smrtelných skutkách.
84. O nuzné obraně.
85. O vraždě, jenž v rozbroji, a pranici mezi mrzkými lidmi se spáchá.
86. O vraždě otce, dětí, a manželů.
87. O zmaření dětí, aneb o vraždě, jenž na v nově narozených dětech se páchá.
88. O zaumyslném vyhnání plodu z života, jako i o odnětí plodnosti mužské, aneb ženské osobě.
89. O zlolestném pryč odložení, a zandání dětí.
90. O loupežné, a zrádné vraždě.
91. O zjednané vraždě.
92. O zloskutku otrávení, aneb zjedovacení.
93. O samovraždě.
94. O krádeži.
95. O svato - krádeži.

96. O loupežnictví, neboližto zákeřnictví.
97. O nevěrných správcích.
98. O zajímačích lidí, a lido - krádeži.
99. O palíčích, a žhářích.
100. O křivdách, hanách, nárkách, též na cti utrhačných pochlobáních.
101. O hanlivých, a zrádných cedulích, a potupných listech.
102. O skrývačích, a přechovávačích nešlechetných, a podezřelých lidí.
103. Která z uvedených dosaváte přečiněních bezčestností za sebou táhnou?
104. Kterak s přečiněními, jenž zde jmenovitě uvedená nejsou, jednáno býti má?

Příloha č. 3 – Práva všeobecná nad proviněními a jejich trestmi
(obsah)

Částka I. O proviněních, a trestech hrdejších.

Kapitoly:

- I. O proviněních hrdejších vesměs. (§ 1-9)
- II. O trestech hrdejších vesměs. (§ 10-39)
- III. O proviněních na pána Země, a na vlast neprostředně se vztahujících. (§ 40-88)
- IV. O proviněních na život lidský, a bezpečnost těla neprostředně se vztahujících. (§ 89-125)
- V. O proviněních hrdejších na čest, a svobodu neprostředně se vztahujících. (§ 126-147)

VI. O proviněních hrdeľních na jměni, a práva se vztahujících. (§ 148-177)

VII. O přestání proviněni, a trestův. (§ 178-184)

Částka II. O proviněních, a trestech politických.

Kapitoly:

I. O proviněních politických vesměs. (§ 1-5)

II. O trestech politických vesměs. (§ 6-18)

III. O proviněních životu, nebo zdraví spoluměštěninův nebezpečenství, neb škodu přinášejících. (§ 19-28)

IV. O proviněních politických, jimiž spoluměštěninové na jměni, neb v právech svých uraženi bývají. (§ 29-60)

V. O proviněních k zkáze mravův vedoucích. (§ 61-82)

Příloha č. 4 - Všeobecný řád soudní hrdeľní (obsah)

Kapitoly:

I. O pozorlivosti na zločiny, neboližto proviněni hrdeľní, vyjeveni, a pochopeni zločincův, neboližto provinitelův hrdeľních. (§ 1-19)

II. Jakým způsobem vlastní povaha skutku (corpus delicti) předběžně od vrchnosti vyzdvižina býti má. (§ 20-37)

III. O výslechu vesemném, neboližto ouhrném. (§ 38-50)

IV. O odváděni ku právu hrdeľnímu. (§ 51-57)

V. O vězeních. (§ 58-76)

VI. O pokračování hrdeľním vesměs. (§ 77-93)

VII. O výslechu odevzdance. (§ 94-115)

VIII. O důkazu skrze vyznání. (§ 116-121)

IX. O důkazu zločinu skrze svědky. (§ 122-142)

- X. O důkazu zločinu ze srovnávání se okolostojícími. (§ 143-148)
- XI. O důkazu nevinnosti. (§ 143-157)
- XII. O ortelích hrdelních. (§ 158-179)
- XIII. O ohlášení a vyplnění ortele. (§ 180-192)
- XIV. O ucházení se (De Recursu). (§ 193-200)
- XV. O udělení milosti. (§ 201-206)
- XVI. O pokračování proti utíkačům a nepřítomným. (§ 207-222)
- XVII. O předsevzetí zase znovu vyšetřujícími z strany se vyšetřujícími okolostojícími nových. (§ 223-237)
- XVIII. O pokračování práva stanného, neboližto spěšného. (§ 238-249)
- XIX. O náhradě, o dostiučinění. (§ 250-261)
- XX. O zaopatření rodiny, a jmění vyšetřencova, a odsouzencova se týkajícím. (§ 262-268)
- XXI. O outratách a nákladech hrdelních. (§ 269-283)
- XXII. O spořádání společném práv hrdelních mezi sebou, a s právy vrchními hrdelními. (§ 284-304)

**Příloha č. 5 – Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými
řádu městského (totiž policie) přestupky (obsah)**

I. díl: o přečiněních

Částka první: o přečiněních a jich trestech

Hlavy:

- 1. o přečiněních vesměs (§ 1-8)
- 2. o trestu zločinův vesměs (§ 9-35)
- 3. o okolostojících trest obtěžujících (§ 36-38)

4. o okolostojíčnostech trest ulevujících (§ 39-40)
5. o vynaložení okolostojíčnosti obtěžujících a ulevujících při vyměření trestu (§ 41-49)
6. o rozličných způsobích zločinů (§ 50-51)
7. o zradě vlasti a uražení velebnosti Pána země, a o jiných pokoj veřejný rušících jednáních (§ 52-60)
8. o pozdvižení, bouři a rozbroji v lidu (§ 61-69)
9. o násilí veřejném, vejboji a autoku (§ 70-82)
10. o navrácení se vyhnance zpátkem (§ 83-84)
11. o zlém užívání moci ouřadni (§ 85-91)
12. o zfalšování veřejných místo mince v auvěrek uvedených papírův (§ 92-102)
13. o zfalšování mince a rázu peněz (§ 103-106)
14. o rušení náboženství (§ 107-109)
15. o smilstvu násilném a jiných smilných případnostech (§ 110-116)
16. o vraždě a zabití (§ 117-127)
17. o vyhnání plodu ze života (§ 128-132)
18. o zanesení a odložení dítěte (§ 133-135)
19. o poranění nebo jiném uražení těla (§ 136-139)
20. o dvouboji (§ 140-146)
21. o žhářství neb kladení ohně (§ 147-150)
22. o krádeži, a okrádání, neb krádi odcizování (§ 151-168)
23. o loupeži (§ 169-175)
24. o kiamu a podvodu (§ 176-184)
25. o manželstvu dvojitém (§ 185-188)

26. o utržení na cti čili ze cti loupení (§ 188-189)
27. o dopomáhání zločincům poskytovaném (§ 190-200)
28. o zacházení a přestávání zločinův a trestův (§ 201-210)

Částka druhá: o pokračování právním nad zločiny

Hlavy:

1. o právomocnosti v ohledu zločinův (§ 211-225)
2. o vyšetřování zločinu a vyzdvižení činu neb skutku (§ 226-257)
3. o vyšetřování a právním ze zločinu páchaného obviňování (§ 258-280)
4. o vazbě (vzetí do vězení) a vyslechnutí vesměsném obviněného (§ 281-306)
5. o vězení prohledávání (§ 307-333)
6. o pořádném pokračování v prohledávání (§ 334-347)
7. o pořádném vyslechnutí obviněného (§ 348-373)
8. o vyslychání svědkův (§ 374-386)
9. o proti sobě postavení obviněnce a svědkův (§ 387-395)
10. o moci právní důkazův (§ 396-414)
11. o orteli (§ 415-444)
12. o ohlášení a vyplnění ortele (§ 445-461)
13. o ucházení se o pomoc k ouřadu vyššímu (§ 462-470)
14. o předsevzetí zase znovu prohledávání za příčinou okolostojičností nových (§ 471-481)
15. o pokračování proti nepřítomným, poběhlým a prchlým (§ 482-499)
16. o právu stanném, neboližto spěšném (§ 500-513)

17. o náhradě a za dosti učinění (§ 514-525)
18. o outratách a nákladech hrdelních (§ 526-539)
19. o spořádání společném práv hrdelních a práv vrchních ve věcech hrdelních (§ 440-557)

II. díl: o těžkých řádu městského (policie) přestupcích a v příčině
jich pokračování

Částka první: o těžkých řádu městského (politického) přestupcích a
o jich trestech

Hlavy:

1. o těžkých řádu městského (policie) přestupcích vesměs (§ 1-7)
2. o trestech těžkých řádu městského přestupkův vesměs (§ 8-27)
3. o trestání nedospělých (§ 28-32)
4. o rozličných způsobích těžkých řádu městského přestupkův (§ 33-36)
5. o těžkých řádu městského přestupcích proti bezpečnosti obecného svazku tovaryšstva městského a pokojnosti veřejné (§ 37-71)
6. o těžkých řádu městského přestupcích proti ustanovení veřejnému a prostředkům, jenž k bezpečnosti obecné patří (§ 72-85)
7. o těžkých řádu městského přestupcích proti povinnostem ouřadu veřejného (§ 86-88)
8. o těžkých řádu městského přestupcích proti bezpečnosti života (§ 89-146)
9. o těžkých řádu městského přestupcích proti zdraví (§ 147-160)

10. o jiných těžkých bezpečnost těla urazujících, anebo pohrožujících řádu městského přestupcích (§ 161-183)
11. o těžkých řádu městského přestupcích proti bezpečnosti jmění a statku (§ 184-233)
12. o těžkých řádu městského přestupcích proti bezpečnosti cti (§ 234-244)
13. o těžkých řádu městského přestupcích proti veřejné mravopočestnosti (§ 245-269)
14. o zacházení a přestávání těžkých řádu městského přestupcích a jich trestův (§ 270-275)

Částka druhá: o pokračování při těžkých řádu městského přestupcích

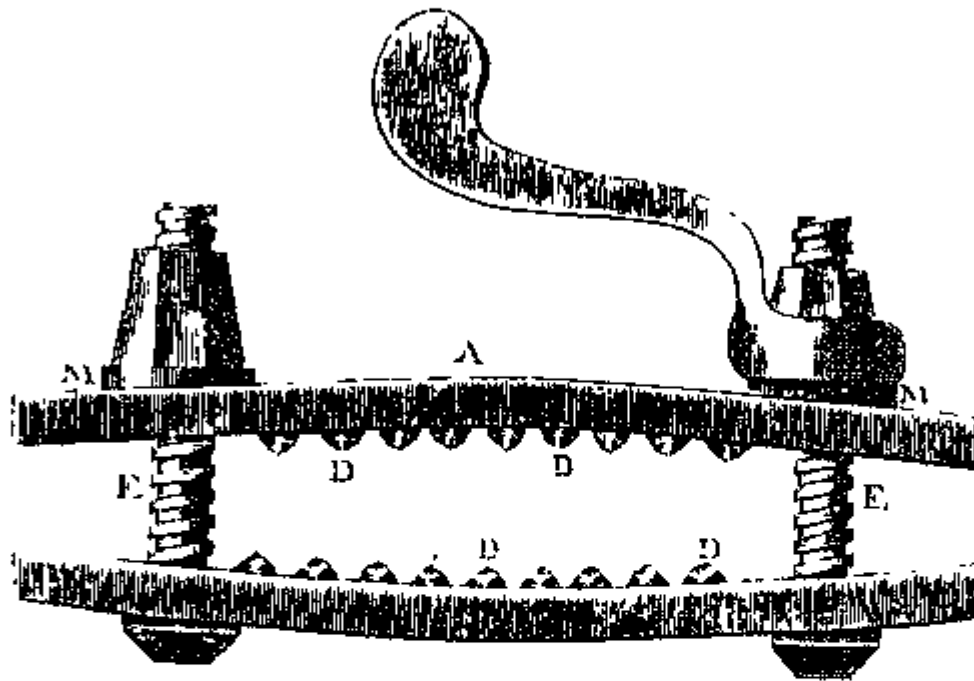
Hlavy:

1. o pravomocnosti v ohledu těžkých řádu městského přestupkův (§ 276-292)
2. o vyšetřování těžkých řádu městského přestupcích a vyzdvihování činu (§ 293-314)
3. o prohledávání zavazadel a o vyslejšání (§ 315-349)
4. o důvodech právních (§ 350-377)
5. o odsouzení (orteli) (§ 378-408)
6. o ucházení se o pomoc a o milosti udělení (§ 409-432)
7. o prohlášení a vyplnění ortele (§ 433-443)
8. o outratách a nákladech pravomocnosti nad těžkými řádu městského přestupky (§ 444-451)
9. o zpravování pravomocnosti nad těžkými řádu městského přestupky a dohlížení všeobecném nad tím (§ 452-459)

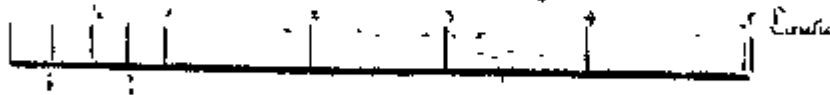
Figura I

Latus I

Stupen Palečnic.

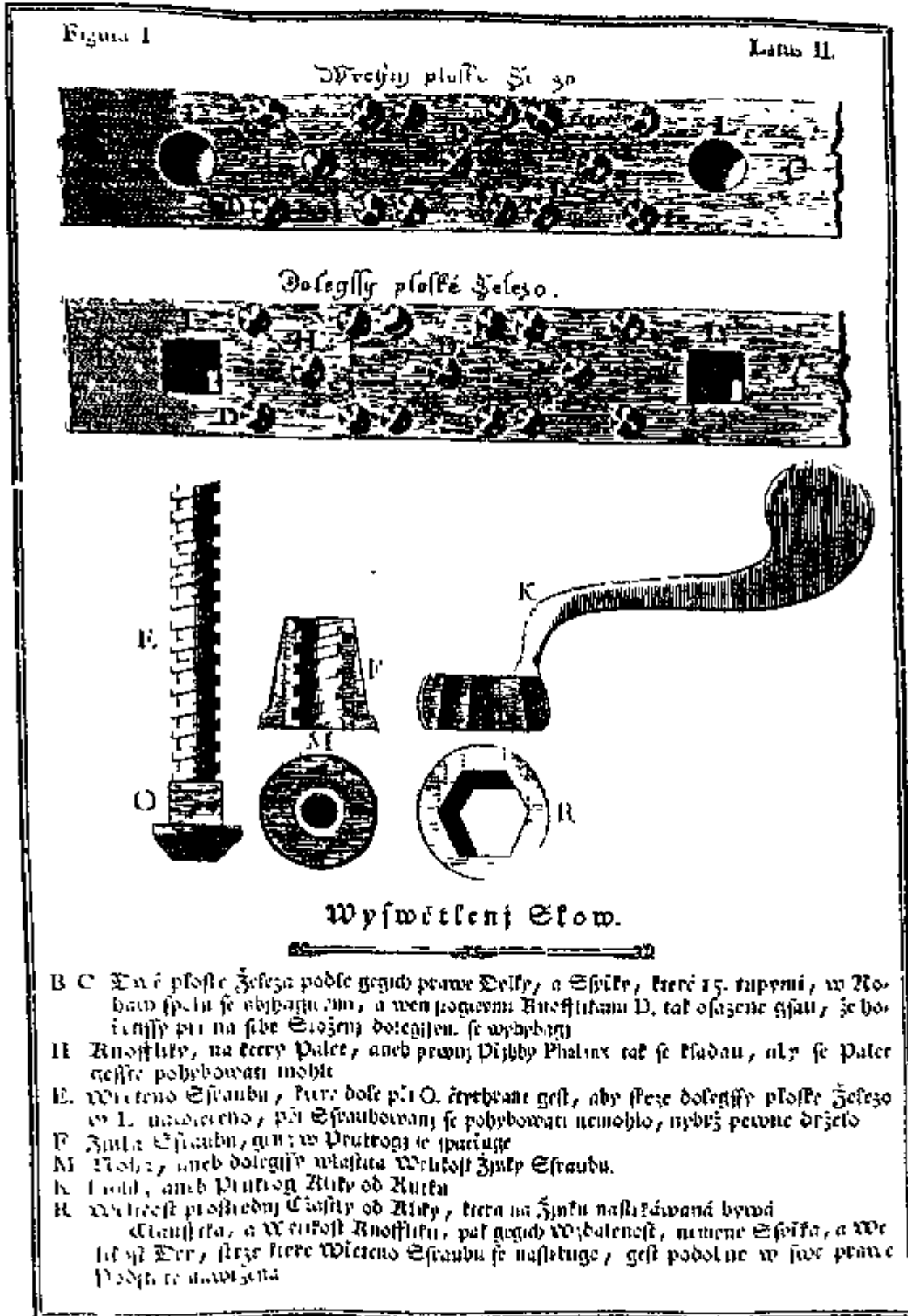
Messsche Feinwidsel od s Widenskyh Lant.

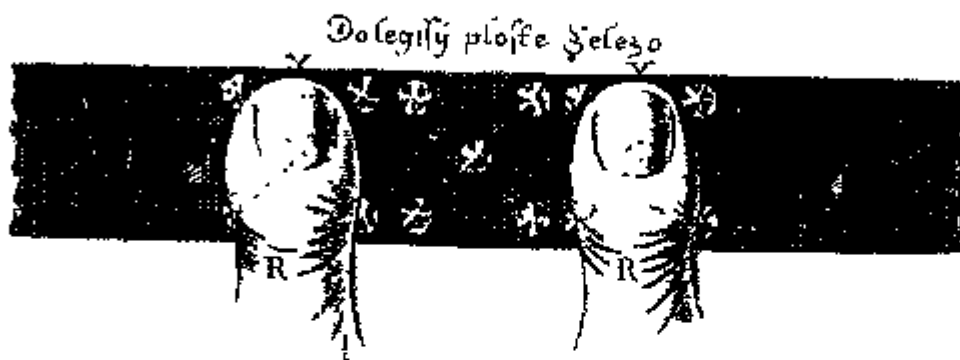
Wyswětlení Slow.

- A. W. Widensky palečnic.
 - B. C. Dvě plošče železa, které zde postr. stran, aneb we vlastité Wlauder se spatřují, genž a ruzným a w Klobáč spolu se abihacím uen sloncem. Koeffitami D. tak osazené genž, je hořejší při pospolu slonem dolějším se wyhyboz, a na sebe nepřiváženi.
 - E. Wiceno w Šraubu } genž plošče železa pospolu drží.
 - F. Žuta Šrauba
 - M. Malý poněkud širší, než žuta Šrauba genž, na ni vpravený žruh, kterýmž za žub, aneb žalad žuty Šrauba se poláda, aby ona přiške na žub wrcního železa dopadati mohla.
 - K. Žuta od Šraubu, a krcan žuta F. na Wiceno E. se natáhnati, a plošča železa strže to na sebe tlačení býti mohou.
- Wrcan železa tohoto vrcného Wlauderu hli A. w té podobě se představeno, jak tobe z obogy stran se zduchalo, aby wnutřní položen želez, a Koeffitka wideti se mohla.

Představení / gaf / a w kterém Místě na dolegššým plo-
škém Železu Palec Wyšetřowánce se vložiti magj.

Wyswětlenj Slow.

- M. N. Dolegššy ploške Železo Palečnic, w němžto se Mjsto obazuje, tam Palec Y. po-
ložiti se magj
R. Konec prawnjšo Čjlátku Palec
Y. Obě Špiet Palec

**Návrh Příložej Palečnic, s potřebnými k tomu
Osobami.**

Wysvětlení Slow.

- A. *Wysvětlowance, genukto ten Stupeň Mucení se dáová.*
 B. *Kat, který a gednau Kufau Palečnice, s druhau ale Klítu od Sřraubu drží, aby Železa klábowati mohl.*
 C. *Karowský Pacholek Wysvětlowance po zadu držící, aby s Tělem spíně pohybowaći se nemohl.*
 D. *Druhý Karowský Pacholek, který Palečnice z druhé Strany proti Katu drží, aby on tím lehčeg sřraubowaći mohl.*
 E. *Kuce Wysvětlowance.*
 F. *Pacholka po zadu držícího C. geho obě Kuce.*